

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI
VA KOMMUNIKATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH VAZIRLIGI
TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
URGANCH FILIALI**

HIMOYAGA RUXSAT ETILDI

Axborot texnologiyalari kafedrası mudiri

Reyimberganov A.

(imzo)

“ _____ ” _____ 2015 y.

KURBANBAYEV MARDONBEK DASTANBAYEVICH

**YOQILG'I QUYISH SHAHOBCHASI FAOLIYATINI
AVTOMATLASHTIRUVCHI DASTURIY TA'MINOT YARATISH**
mavzusidagi

5330200 – “Informatika va AT” ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavr
akademik darajasini olish uchun yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bitiruvchi _____
(imzo)

Kurbanbayev M.D.

Rahbar _____
(imzo)

Raximboyev X.J.

Maslahatchi _____
(imzo)

Allaberganova D.Q.

Taqrizchi _____
(imzo)

Masharipov S.A.

Urganch – 2015 y.

MUNDARIJA

KIRISH	
I BOB. Tizimli tahlil va masalaning qo'yilishi	
1.1. Yoqilg'i quyish shahobchasi faoliyatini avtomatlashtirishda AKTni qo'llashning ahamiyati.....	
1.2. AYoQSh va FYoTSH faoliyatini tizimli tahlil qilish.....	
1.3. AYoQSh operatori tomonidan yuritaladigan hujjatlar tahlili.....	
1.4. Masalaning qo'yilishi.....	
II BOB. Dasturiy ta'minotni yaratishning instrumental vositalari va metodlari	
2.1. Avtomatlashtirilgan yoqilg'i quyish shahobchasi dasturiy ta'minotini yaratish vositalari va texnologiyalarini tanlash	
2.2. MySQL MBBTda yoqilg'i quyish shahobchasi ma'lumotlar bazasini loyihalash.....	
2.3. Avtomatlashtirilgan FYoTSH tizimi dasturiy ta'minotidan foydalanish yo'riqnomasi.....	
III BOB. Mehnat muhofazasi va texnika havsizligi	
3.1. Havodagi gaz va chang moddalarining yonish jarayoni.....	
3.2. Yong'inni nazorat qilish, o'chirish usullari va texnik vositalari.....	
3.3. Avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchalarida yong'inga qarshi kurash xizmatini tashkil etish.....	
Xulosa	
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	
Ilova	

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

KIRISH

Avtomatlashtirish – bu inson ish faoliyatini yoki qoʻl mehnatini mashina va mexanizmlar bilan almashtirish demakdir. U texnik, tashkiliy va iqtisodiy mazmundagi hatti-harakatlar hamda tadbirlar kompleksidan iborat boʻladi, ishlab chiqarish jarayoni, boshqaruv jarayonining u yoki bu ishini amalga oshirishda inson ishtirokini qisman yoki butunlay cheklash imkonini beradi. Hozirgi kunlarda Respublikamizda axborot texnologiyalari fan va texnika rivojlanishi natijasida har bir soha uchun turli dasturiy taʼminotlardan foydalanilmoqda.

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi paytda ko'pgina korxona, idora va tashkilotlar ish faoliyati davomida ko'plab turli axborotlar, ma'lumotlar to'planib qolishi aniq. Bu kabi ma'lumotlar aksariyat idora, tashkilotlarda qog'oz shaklida saqlanmoqda va ularga ishlov berishda, ma'lumotlar yig'ishda arxivdagi hamma hujjatlarni ko'tarishga to'g'ri kelmoqda. Bu esa o'z navbatida ko'p mehnat va vaqt talab qiladi. Axborot tizimining asosiy vazifasi – axborotni to'plash, saqlash, unga ishlov berish va tahlil qilishdan iboratdir. Axborot tizimlarining qo'llanilishi qog'oz shaklidagi hujjatlar hajmini, vaqtni sezilarli darajada kamaytirish imkonini beradi. Axborot texnologiyalarni rivojlantirish kelajakda bir yo'la bir qancha tashkilotlar, idoralarda foydalanish mumkin bo'lgan axborot tizimini va ma'lumotlar bazasini yaratishga yordam beradi. Yaratilgan va foydalana boshlagan axborot tizimlari foydalanuvchilarga har tomonlama qulay va tushinarli bo'lishi kerak. Hozirgi kunda inson faoliyatining turli sohalarida axborot texnologiyalari va telekommunikatsiyalari asosida avtomatlashtirilgan tizimlarni yaratish va qo'llash, qabul qilinadigan yechimlar asosida ma'lumotlarni to'plash va qayda ishlash, saqlash sifatini oshiradi. Mavjud bo'lgan muommalarni kam vaqt ichida qo'l mehnatisiz yechimni topish imkonini yaratadi.

Yurtimizda axborot texnologiyalari va telekommunikatsiyalari ta'lim, medisina, bank, transport, qurilish va ko'pgina ijtimoiy - iqtisodiy sohalar bilan bir qatorda AYoQSH larda ham qo'llanila boshlamoqda.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Har bir sohaga kompyuter texnologiyalari va telekommunikatsiyalari jadal sur'atlar bilan kirib kelmoqda va shu asosida rivojlanib, yangilanib bormoqda. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari hayotimizga kirib kelishi bilan, qo'l mehnati bilan amalga oshiriladigan amallar, kompyuter texnologiyalari yordamida amalga oshirilmoqda. Bu esa o'z navbatida vaqtdan samarali foydalanishni, kam harajatni va unumdorligni oshirishga yordam beradi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishining asosiy **maqsadi** fermerlarga va tashkilotlarga yoqilg'i mahsulotlarini tarqatuvchi AYoQSH operatorlarining faoliyatini avtomatlashtirilgan tizimini yaratishdan iborat. Bu tizim har tomonlama qulay bo'lishi bilan birga qo'l mehnatini osonlashtiruvchi va qog'oz sarfini kamaytiruvchi tizim hisoblanib, AYoQSH operatorining hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonini osonlashtirib beradi. Shu bilan birga AYoQSH xodimlarining mehnat sarfi kamayishi natijasida ish unumdorligi oshadi. Ya'ni, ushbu tizim AYoQSH xodimlari uchun tushunarli va qulay hisoblanadi.

Tadqiqot ob'ekti: "Urganch neft baza" unitary korxonasining avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari, fermerlarga yoqilg'i tarqatish filiallari, ulardagi texnologik jarayonlar, AYoQSH va FYoTSH lardagi operatorlarni ish faoliyati.

Butun dunyo bo'ylab yoyilgan turli xil tizimlar, dasturlarning imkoniyatlarini ko'rib juda katta ahamiyatga ega ekanligini bilamiz. Shu sababdan, O'zbekistonda ham hozirda turli xil tizimlar, dasturlar va ma'lumotlar bazalarini yaratish keskin rivojlanib bormoqda. Firmalar, tashkilotlar, korxonalar, o'quv muassasalarida ham turli xildagi web texnologiyaga asoslangan dasturlardan foydalanib kelinmoqda.

Ushbu bitiruv malakaviy ishda AYoQSH operatori hujjatlarini rasmiylashtirish jarayonini avtomatlashtirish uchun web texnologiyalarga asoslangan dasturlash tillaridan bo'lgan Java, JS va MySQL ma'lumotlar bazasi dasturlaridan va JSP, Ajax texnologiyalaridan foydalanildi.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

I BOB. TIZIMLI TAHLIL VA MASALANING QO'YILISHI

1.1. Yoqilg'i quyish shahobchasi faoliyatini avtomatlashtirishda

AKTni qo'llashning ahamiyati

Avtomatlashtirilgan ish joyi (AIJ) - foydalanuvchiga ma'lumotlarni ishlab chiqish va aniq muammoli sohada boshqaruv vazifalarini avtomatlashtirishni ta'minlovchi axborot, dasturiy va texnik resurslar majmui sifatida namoyon bo'ladi. Avtomatlashtirilgan ish joyini yaratish axborotni jamlash, saqlash va ishlab chiqish bo'yicha asosiy operatsiyalarni hisoblash texnikasiga yuklanishini, iqtisodchiga esa qo'ldagi operatsiyalarni bir qismini va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ijodiy yondoshishni talab qiluvchi operatsiyalarning bajarilishini ko'zda tutadi. Shaxsiy texnika esa foydalanuvchi tomonidan ishlab chiqarish - xo'jalik faoliyatini, vazifani yechishni borishida ayrim parametrlarning miqdorini o'zgarishini nazorat qilish, hamda joriy vazifalarni echish va boshqaruv vazifalarini tahlil qilish uchun avtomatlashtirilgan axborot tizimlariga dastlabki ma'lumotlarni kiritishda qo'llaniladi.

Idoralarning asosiy faoliyati qaror qabul qilish maqsadida axborotni qayda ishlashdir. Turli darajadagi idoralarda tashkilot siyosati shakllanadi va shu erdan rahbariyat kundalik operatsiyalarni amalga oshiradi. Idorada bo'linmalardan, tashqi muhitdan axborot yig'iladi, yig'ilishlar, uchrashuvlar o'tkaziladi, qarorlar qabul qilinadi. Chunki idora boshqaruv ishini tashkil etish shakli bo'lib, uning ishini takomillashtirish boshqaruv apparati ishining samaradorligini oshirish shartlaridan biridir.

Har qanday boshqarish apparatida inson asosiy elementlardan biri hisoblanadi va bu apparat faoliyatini turli vositalar va kadrlar bilan ta'minlash katta mablag'larni talab qiladi. Masalan, Angliya Milliy hisoblash markazining ma'lumotlariga qaraganda, boshqarish apparatining harajatlari firma harajatlarining 45-50 foizini tashkil qiladi, shundan: menejerlar – 46 %, mutaxassislar - 33 %, kotibalar - 7 %. Izlanishlar natijasida boshqarish apparati

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

xodimlari ish vaqtlarining taqsimoti aniqlanadi. Masalan, rahbar 60 % vaqtini suhbat, uchrashuv va boshqa tadbirlarni o'tkazishga, mutaxassislar – 33 %, xodimlar – 12 %, kotibalar – 6 % sarflaydilar. Qolgan vaqtni esa ma'lumotlar bilan ishlashga sarflaydilar.

Boshqarish apparatida 30 dan ortiq ish turlari mavjud bo'lib, unda hujjatlarni qayda ishlash asosiy hisoblanadi. Ish turlari ichida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin; korxona ichida va boshqa tashkilotlar bilan aloqa o'rnatish, axborotni izlash, jamlash, va qayda ishlash, ma'lumotlarni tahlil qilish va echimini topish, tashkiliy faoliyatini boshqarish, xizmat ko'rsatish va boshqalar. Umumiy holda boshqarish apparatining xizmatlarini uch turga ajratish mumkin; hujjatlar bilan ishlash, aloqa o'rnatish va qaror qabul qilish. Shu sababli ham, zamonaviy axborot texnologiyalari yuqoridagi ishlarni samarali amalga oshirishga yordam beradi. Buning uchun, eng avvalo, aqliy mehnatga asoslangan vazifalarni avtomatlashtirish lozim va «qog'ozsiz» texnologiyani joriy qilishga asos solmoq kerak, natijada ish vaqtining 15% ni tejash imkoniyati tug'iladi.

Boshqarish apparati faoliyatini avtomatlashtirish uchun birinchi navbatda, hujjatlar bilan turli ishlarni bajaruvchi tizimlar lozim, ya'ni «qog'ozli» faoliyatini «qog'ozsiz» elektron tizimga aylantirish kerak.

Elektron tizimning asosiy xususiyati - matnlar bilan ishlash harajatlarini kamaytiradi. Masalan, kartotekalarni elektron fayllar bilan almashtirish natijasida ma'lumotlarni ishlash harajatlari 60% ga kamayadi, elektron aloqani o'rnatish natijasida yana 40% harajatlarni iqtisod qilish mumkin. Buning uchun boshqarish apparati zamonaviy texnika vositalari bilan ta'minlangan bo'lishi kerak.

Bundan 15-20 yil ilgari boshqarish apparati mexanik yoki elektron mashinalari, telefon, teleks va fotonusxa oluvchi qurilmalar bilan ta'minlangan edi. Hozirgi kunda esa quyidagi texnik vositalar bilan ta'minlangan; kompyuter, dasturiy vositalar, chop qilish qurilmasi, «kseroks» turidagi nusxa olish, faks jo'natish, tele anjuman o'tkazish va boshqa bir qator vositalar. Buning natijasida

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

axborotni qidirish, matnni tahrirlash va boshqa vazifalarni bajarish harajatlari kamaydi. Axborot qisqa vaqtlarda turli masofadagi foydalanuvchilarga etkazilmoqda. Demak, boshqaruv sohasi xodimlari (hisobchilar, kredit bank tizimi mutaxassislari, rejachilar va h.k.) faoliyati hozirgi vaqtda rivojlangan texnologiyalardan foydalanishga qaratilgan. Boshqaruv vazifalarini tashkil qilish va amalga oshirish ham boshqaruv texnologiyasining o'zini, ham axborotni ishlab chiqishning texnik vositalarini tubdan o'zgartirishni talab qiladi, ular orasida shaxsiy kompyuterlar asosiy o'rinni egallaydi. Ular borgan sari kiruvchi axborotni avtomatik qayda ishlash tizimlaridan boshqaruv xodimlarining tajribasini joylash, eng samarali iqtisodiy qarorlarni tahlil qilish, baxollash va tanlash vositalariga aylanmoqdalar.

Lokal boshqaruvning kuchayishi tendentsiyasi o'z ketidan axborotni hisoblash texnikasi vositalarini markazlashmagan holda qo'llash va foydalanuvchilarning bevosita ish joylarini tashkil qilishni takomillashtirish bilan taqsimlangan holda ishlab chiqishni olib keladi.

Avtomatlashtirilgan ish joyining boshqaruv faoliyatini ratsionalizatsiyalash va intensivlash uchun vazifalarning ba'zi bir guruhlarini bajarilishini ta'minlash uchun qurol sifatida yaratiladi. Axborot-ma'lumotnoma xizmatini ko'rsatish avtomatlashtirilgan ish joyining eng oddiy shakli bo'ladi. Bu vazifa u yoki bu darajada har qanday avtomatlashtirilgan ish joyiga xos bo'lsa ham, uni amalga oshirishning xususiyatlari ko'proq foydalanuvchining kategoriyasiga bog'liq.

Avtomatlashtirilgan ish joyini mahalliyashtirish u bo'yicha kelib tushgan axborotni darhol operativ ishlab chiqishni amalga oshirishga, ishlab chiqish natijalarini esa foydalanuvchining talabi bo'yicha kerakligicha saqlashga imkon beradi.

Boshqaruv jarayonini amalga oshirish sharoitlarida avtomatlashtirilgan ish joyini tadbiq etishdan maqsad boshqaruv vazifalarini integratsiyalashuvini kuchayishi hisoblanadi, har qanday ko'proq yoki kamroq aqliy mexnatni talab

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

etuvchi ish joyi ko`p vazifaviy rejimdagi ishni ta'minlashi kerak.

Avtomashtirilgan ish joyi ma'lumotlarning taqsimlangan bazalari tarkibida bajaruvchilarning ish joylarida iqtisodiy axborotni markazlashmagan bir vaqtdagi ishlab chiqishini bajaradi. Bunda ular tizimli qurilmalar va aloqa kanallari orqali boshqa foydalanuvchilarning EHM va MBlariga chiqishlari, shuning bilan jamoaviy ishlab chiqish jarayonida hamkorlikda faoliyat yuritishini ta'minlashlari mumkin.

Shaxsiy kompyuterlar bazasida yaratilgan avtomatlashtirilgan ish joyi - tashkiliy boshqaruv sohaslarining xodimlari uchun avtomatlashtirilgan ish joyining eng sodda va keng tarqalgan variantidir. Bunday avtomatlashtirilgan ish joyi ishning interaktiv rejimida aniq xodimga (foydalanuvchiga) ishning butun seansida yakka xokimlikni ta'minlashning barcha turlarini taqdim etuvchi tizim sifatida qo`rib chiqiladi, bunga ko`ra aniq avtomatlashtirilgan ish joyining magnitli manbalardagi axborot fondi avtomatlashtirilgan ish joyindan foydalanuvchining o`z ixtiyorida bo`ladi. Foydalanuvchi axborotni qayda o`zgartirish bo`yicha barcha vazifaviy majburiyatlarni o`zi bajaradi.

Shaxsiy kompyuterlar bazasida avtomatlashtirilgan ish joyini yaratish quyidagilarni ta'minlaydi:

- foydalanuvchiga nisbatan sodda, qulay va do`stonalikni;
- foydalanuvchilarning aniq vazifalariga moslashishni osonligini;
- joylashishning ixchamligi va foydalanish sharoitlariga yuqori bo`lmagan talablarni;
- yuqori ishonchlilik va yashovchanlikni;
- texnik xizmat ko`rsatishni tashkil qilishni nisbatan soddaligini;
- Avtomatlashtirilgan ish joyi quyidagi extiyojlarni qanoatlantirishi kerak;
- foydalanuvchilar tayyorgarligining har xil darajalariga mo`ljallanganligi;

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

- foydalanuvchining axborotli ehtiyojlarini o`z vaqtida qanoatlantirish;
- tizimni foydalanuvchining so`roviga javob berish vaqtini qisqartirish;
- ishning ishonchliligi va xizmat ko`rsatishni soddaligini;

Yechilayotgan vazifalar va muammoli sohaga ko`ra avtomatlashtirilgan ish joyining har xil turlari belgilanishi mumkin. Ammo iqtisodchilar avtomatlashtirilgan ish joyi guruhiga kiruvchi tizimlar eng katta guruh bo`ladi.

Ushbu guruh avtomatlashtirilgan ish joyi tarkibiga har xil turdagi korxonalar, tashkilotlar, muassasalarning idora faoliyatini hisobga olish, nazorat va tahlil qilish vazifalarini echishni ta'minlovchi dasturiy vositalar kiradilar. Avtomatlashtirilgan ish joyi muloqotli tadbirlarni rivojlangan komponentli tashkil qilinishiga ega tizim bo`ladi. Foydalanuvchi va EHM o`rtasida muloqotni tashkil qilishda foydalanuvchini avtomatlashtirilgan ish joyi muxitida ishlashga tayyorgarlik darajasini hisobga olish zarur. Avtomatlashtirilgan ish joyini loyihalashtirishda muloqotli o`zaro hamkorlikning darajasini foydalanuvchilarning ko`rsatib o`tilgan guruhlariga qo`llagan holda hisobga olish zarur.

Muloqotli tadbirlar tarkibiga qo`shimcha axborotga ega bloklarni avtomatlashtirilgan ish joyi ishining taklif qilingan rejimlari bo`yicha kiritish zarur.

Avtomatlashtirilgan ish joyining vazifaviy imkoniyatlari bilan tanishgani sari foydalanuvchi kerakli rejimni yoki u yo bu iqtisodiy ko`rsatkichning hisob – kitobini jadallik bilan chaqirish imkoniyatiga ega bo`lishi kerak. Avtomatlashtirilgan ish joyini loyihalashtirish jarayonida axborot bazasi, avtomatlashtirilgan ish joyining arxitekturasini tashkil qilish, avtomatlashtirilgan ish joyini tashkil qilishning asloxaviy vositalarini tanlash, hamda HT vositalarini tanlash vazifalari belgilanishi kerak.

Avtomatlashtirilgan ish joyi ostida yakuniy foydalanuvchining ish joyida o`rnatilgan avtonom ham hisoblash tarmogi tarkibida ishlovchi EHM asosida

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

uning kasbiy faoliyati vazifalarini texnik va tashkiliy uslubiy ta'minoti o'z ichiga oluvchi asloxaviy vositalarning majmuasi tushuniladi.

Amalga oshirilayotgan vazifalariga ko'ra avtomatlashtirilgan ish joyining uchta sinfi ajratiladi:

1. Rahbarning avtomatlashtirilgan ish joyi;
2. Mutaxassisning avtomatlashtirilgan ish joyi;
3. Texnik xodimlarning avtomatlashtirilgan ish joyi.

Axborotni ishlab chiqishning barcha xizmat rejimlari avtomatlashtirilgan ish joyi - tahlilchida markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan axborotli ta'minoti asosida texnologik amalga oshirilishi mumkin.

Avtomatlashtirilgan ish joylarini loyihalashtirish bosqichlari. Loyiha ishlarining tarkibi va mazmuni ko'proq darajada tashkiliy va texnologik harakterdagi bir qator omillarga bog'liq. Loyihalashtirishning birinchi bosqichida avtomatlashtirilgan ish joyini yaratish maqsadlari belgilanadi.

Avtomatlashtirilgan ish joyini loyihalashtirishning bosqichlari va qadamlari quyidagilardan iborat:

1-bosqich - loyihadan oldingi tadqiqot.

1-qadam - loyihalashtirish uchun materiallarni yig'ish bo'yicha talablarni shakllantirish, loyihalashtirish ob'ektini o'rganish, tizimni rivojlantirish variantlarini ishlab chiqish va tanlash.

2-qadam - materiallarni tahlil qilish va hujjatlarni shakllantirish, boshlang'ich yig'ilgan tadqiqot materiallari asosida tizimni loyihalashtirishga texnik-iqtisodiy asoslar va texnik vazifalarni yaratish va tasdiqlash.

2-bosqich - loyihalashtirish.

1-qadam - texnik loyihalashtirish, bu erda ishlab chiqishning barcha nuqtai nazaridan eng ratsional loyiha qarorlarini tanlash ish olib boriladi, tizimning barcha tarkibiy qismlari yaratiladi va yozma bayon qilinadi, ishning natijalari esa texnik loyihada aks ettiriladi.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

2-qadam - ishchi loyihalashtirish, bu jarayonda dasturlarni ishlab chiqish, ma'lumotlar bazalarining tuzilishiga tuzatishlar kiritish, texnik vositalarni etkazib berish va ulardan foydalanish bo'yicha yo'riqnomalarni yaratish, texnik vositalaridan foydalanish asosida o'z kasbiy vazifalarini amalga oshirayotgan ijrochi-mutaxassislarga lavozim yo'riqnomalari ko'rinishidagi rasmiylashtirilgan keng yo'riqnoma materiallar tizimini tayyorlash amalga oshiriladi.

3-bosqich - tizimni ishga tushirish.

1-qadam - tadbiq etishga tayyorlash - texnik vositalarni o'rnatish va foydalanishga topshirish, ma'lumotlar bazalarini yuklash va dasturlarda tajriba o'tkazish, xodimlarni o'qitish.

2-qadam - tizimning barcha tarkibiy qismlarini sanoat foydalanishiga topshirishdan oldin tajriba sinovlaridan o'tkazish.

3-qadam - sanoat foydalanishiga topshirish, ishlarni qabul qilish - topshirish dalolatnomalari bilan rasmiylashtirish.

4-bosqich - sanoatda foydalanish - kundalik faoliyat yuritishdan tashqari o'z ichiga dasturiy vositalar va butun loyihani kuzatib borishni, operativ xizmat ko'rsatish va ma'lumotlar bazalarini ma'muriyatlashtirishni oladi.

Avtomatlashtirilgan ish joyi vazifalarining murakkab majmuasidan iborat bo'ladi, u xizmat vazifalarini echishdan tashqari yana bir qator quyidagilarni ham ta'minlaydi:

- lokal (mahalliy) va unumtizimiy ma'lumotlar bazasi bilan ishlash.
- foydalanuvchi bilan rivojlangan interfeysni qo'llab quvvatlash
- boshqa avtomatlashtirilgan ish joyi bilan kommunikatsion jarayonni qo'llab-quvvatlash.

Shuning uchun avtomatlashtirilgan ish joyi ning bu xususiyatlari loyihani ishlab chiqishning barcha bosqichlarida hisobga olinishi kerak.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

1.2. AYoQSh va FYoTSH faoliyatini tizimli tahlil qilish

Ma'lumki, qishloq xo'jaligi sohasi Respublikamizda eng muxim va zarur sohalardan biridir. Hozirgi kunda bu sohaga katta e'tibor qaratilmoqda, kichik yer maydonlar birlashtirilib yirik fermer xo'jaliklari tashkil qilinmoqda. Bu esa o'z navbatida fermer xo'jaliklariga yurtimiz tamonidan ko'plab imkoniyatlarni yaratilmoqda ya'ni fermer xo'jaliklarni texnika bilan taminlash va ular uchun aloxida yoqilg'i quyish shahobchalari o'z tumanlarida tashkil qilingan. Fermerlarga neft mahsulotlarini o'z vaqtida yetkazish, qishloq xo'jaligida sifatli mahsulotlarni etkazishdagi muxim omillardan biridir. Agar fermerlar neft mahsulotlari bilan o'z vaqtida ta'minlanmasa texnika vositalaridan foydanishni vaqtinchalik to'xtatib ish unumdorligini pasayishiga olib keladi. Hozirgi fermer va tashkilotlarga neft mahsulotlarini etkazish neftbazaning xududlardagi filialllari orqali tarqatish yo'ga qo'yilgan. Bu filiallarda fermer va tashkilotlarga neft mahsulotlarini tarqatish tartibi quyidagicha:

- *Filialda navbatchiliklarni tashkil qilinishi.* Fermer va tashkilotlarni o'z vaqtida neft mahsulotlari bilan ta'minlash uchun filial o'z faoliyatida 24 soat to'xtovsiz xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yishi kerak. Buning uchun filialdagi hodimlar orasida navbatchilikni tashkil qilishi kerak bu bilan fermer va tashkilotlarga istalgan vaqtda xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi va ish unumdorligini oshiradi;
- *Filial rahbari mavjudligi.* Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchasi rahbari bevosita shahobcha uchun javobgar shaxs hisoblanadi va o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda shahobcha manfaatlarini ko'zlagan holda qaror qabul qiluvchi shaxs hisoblanadi. Uning asosiy vazifalari filialdagi ishlarni rejalashtirish, ishni tashkillashtirish va vazifalarni bo'lib berishdan iborat.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

- *Neft mahsulotlarini qanday saqlanishi.* Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchalari uchun nizomda belgilab qo'yilgan texnika va yong'in xavfsizligi qoidalariga mavjud bo'lib shahobchalarda ushbu nizom asosida texnika va yong'in xavfsizligi ishlab chiqilgan bo'lishi va unga qa'ttiyan rioya qilinishi shart;

- *Har bir mahsulot alohida idishda saqlanishi.* Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchalarida neft mahsulotlarini aloxida idish (bunker) larda saqlanadi. bunga sabab ularning aralashib ketmasligi, hajmining bir xil emasligi, har xil temperaturada bo'lishidir.

Hozirgi kunda avtomobillarning turlariga qarab va ularning ehtiyojidan kelib chiqqan holda quyidagi neft mahsulotlari mavjud:

- 1 Avtobenzin
- Ai-80
- Ai-91, Ai-92
- Ai-95
- 2 Dizel yonilg'isi
- 3 Dizel yonilg'isi EKO
- 4 Mazut yonilg'isi
- 5 Aviakerosin TS-1
- 6 Aviakerosin Jet A-1
- 7 Aviabenzin (B-92)
- 8 Ekstrabenzin
- 9 O'choq yonilg'isi
- 10 Texnik kerosin
- 11 YOrug'lik kerosini
- 12 Suyuq bitum (yo'lbop, singdirilgan)
- 13 Qattiq bitum (qurilish uchun)
- 14 Nefras 130-210

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

15 Uglevodorod eritgichi S4-135/220

16 Neft parafini "T"

17 Parafin shamlari

18 Dekorativ shamlar

19 Gach

20 Suyultirilgan gaz

21 Oltingugurt (qoplangan)

22 Neftkoks jamlangan

23 Neftkoks toblangan

24 Petralatum

Moylar va surkov moylari:

Motor moylari

25 M-20A

26 M-10V2

27 M-10G2K

28 M-14V2

29 M-14G2K

30 Ferganol SAE-40 APCB

31 M-8V

32 Ferganol M-63/14G

33 Ferganol M-53/14-E

34 SAE10W-30 moyi

35 SAE10W-40 moyi

36 SAE15W-40 moyi

37 SAE20W-40 moyi

38 SAE20W-50 moyi

Sanoat va maxsus moylar

39 I-8A

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

40 I-12A

41 I-20A

42 I-30A

43 I-40A

44 I-50A

Boshqa moylar

45 MG-8A

46 Ferganol SAE-140 GL-2 (Nigrol)

47 AU ionol bilan

48 AU ionolsiz

49 KP-8S (kompressor uchun)

50 Turbina moyi TP-22S

51 Turbina moyi TP-30

52 Transformator moyi

53 PS-28

54 I-460PV

55 XA-30

Surkov moylari

56 Fersol

57 PAS surkov moyi

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

1.3. AYoQSh operatori tomonidan yuritaladigan hujjatlar tahlili

AYoQSh, FYoTSH lar stantsionar, harakatlanuvchi va konteynerli to'lishi mumkin. Statsionar AYoQSh, FYoTSH lar avtoyo'llar bo'yida, aholi punktlarida, shaharlarda qattiy bir yer uchastkasida shoylashgan bo'ladi. Harakatlanuvchi AYoQSh, FYoTSH lar odatda avtotransporlar qishloq xo'jaligi texnikalari ko'p to'lanadigan joylarda bo'ladi. Ushbu tipdagi AYoQSh, FYoTSH lar juda qulay bo'ib masalan qishloq xo'jaligidagi texnikalarni ishdan ajiralmagan holda yoqilg' quyishi uchun imkoniyat yaratadi. Konternerli AYoQSh, FYoTSH lar yoqilg' saqlash idishlari yer yuzasida joylashishi va yoqilg' quyish kolonkasi neft mahsuloti saqlanadigan kontenerlarda joylashganligi bilan xarakterlanadi. yuqorida keltirilgan har bir AYoQSh, FYoTSH da alohida dispecherlik punktlari bo'ladi. Ular yoqilg' quyish kolonkalari va nazorat o'lchov vositalariga ega bo'ladi. Bu qurilmalarni barchasini AYoQSh, FYoTSH operatori boshqaradi. Ular AYoQSh, FYoTSH dagi texnologik jarayonlar borishi va AYoQSh, FYoTSH uzliksiz ishlashi uchun masul hisoblanadi. Masalan: Benzovozda keltirilgan neft mahsulotlarni qabul qilib rezervuarlarga quyish, neft mahsulotlarini saqlash va avtotrasportlarga yoqilg'ni tarqatish, turli hujjatlarni yuritish kabi vazifalarni bajaradi. Bulardan tashqari operator qurilmalarni shikastsiz saqlanishi, mahsulotlarni saqlanishi uchun javobgardir. Operator ishga kirishidan oldin qurilmalarni buzulmasdan ishlab turganligiga ishonch hosil qilishi, harakatdagi yoqilg' miqdorini qayd qilishi, zarur hujjatlar, jurnallar mavjudligiga ishonch hosil qilishi kerak. Neft mahsulotlarini qabul qilishda operator rezervuarlarga quyishdan oldin va keyin bezovozdagi sathni o'lchashi, benzovozdan yoqilg'ni AYoQSh, FYoTSH rezervuariga quyilayotganini nazorat qilishi kerak. O'z navbatchilik vaqtida har bir harakatini maxsus jurnallarga qayd qilishi zarur. Bu texnologik jarayonlardagi o'zgarishlarni kuzatib borishi uchun zarur.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Operatorning vazifasi.

1. AYoQSh, FYoTSH operatori quyidagilarni bajarishi zarur.
 - AYoQSh, FYoTSH dagi mexnat muhofazasi qoidalarini;
 - AYoQSh, FYoTSH dagi yong'in xavfsizligi qoidalarini;
 - AYoQSh, FYoTSH dagi qurilmalar bilan ishlashni;
 - Neft mahsulotlarini qabul qilish va tarqatish tartibini;
2. Ish rejimi navbatchilikni tashkil etiladi. Bir navbatchilikda bir operator faoliyat yuritadi. Navbatchilik vaqtida mahsulotlarni tarqatadi va AYoQSh, FYoTSH binosidan chiqmaydi.
3. AYoQSh, FYoTSH operatori moddiy javobgar shaxs hisoblanadi. Navbatchilik vaqtida qurilmalar, materiallar, bino va inshootlar hamda neft mahsulotlarini benuqson saqlash uchun javobgar hisoblanadi.
4. Operator navbatchilikni qabul qilish taribi:
 - qurilmalar, materiallar va instrumentlarni ishchi holatda ekanligiga ishonch hosil qilishi;
 - ish joyida barcha zarur hujjatlarni mavjudligi va ularni to'ldirilganligini tekshirishi;
 - joriy vaqtda rezervuorlarda mavjud mahsulotlarni qabul qilib oladi. Bunda rezervuorlardagi sathlarni o'lchaydi, hisoblagich ko'rsatkichlarini navbatchilik hisobotiga qayd qilib boradi;
 - AYoQSh, FYoTSH hududidagi va operator xonasidagi tartibni tekshiradi;
 - Navbatchilikni qabul qilishdagooi barcha aniqlangan noxush holat navbatchilik jurnaliga qayd qilinadi. Shundan keyin operatorlar navbatchilik jurnaliga navbatchilikni topshirganligi va qabul qilganligi tasdiqlab imzo qo'yadi. Shundan keyin qabul qiluvchi operator navbatchilik tugaguncha javobgar shaxs qisoblanadi.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Navbatchilik vaqtidagi vazifalari:

- operator uzlik ravishda istemolchilarga neft mahsulotlarini tarqatadi;
- AYoQSh, FYoTSH hududida tartibni saqlaydi va operator xonasida tartib va ozodalikni saqlaydi;

Neft mahsulotini qabul qilish tartibi:

- kelgan yukning hujjati bilan tanishib chiqadi;
- Benzovozdagi mahsulot sathini o'lchaydi(planka bilan);
- joriy mahsulotni istemolchilarga tarqatishni vaqtinchalik to'xtadi va jurnalga qayd qiladi.

- neft mahsulotini mos rezervuardagi mahsulotni o'lchaydi va jurnalga qayd qiladi.

- haydovchi bilan birgalikda benzoboz rezervuaridan AYoQSh, FYoTSH rezervuariga mahsulotni quyadi;

- vizuol holda idishi bo'lmaganligini tekshiradi;
- quyib bo'lgandan keyin AYoQSh, FYoTSH rezervuolidagi satxni o'lchab jurnalga qayd qiladi.

- neft mahsulotlarini tarqatishni davom qildiradi;

- mahsulot kelganligini *kirish* daftariga qayd qilib qo'yadi.

Ilovada operator tomonidan yuritiladigan kirim daftarining kirim haqidagi qaydlari keltirilgan varaq tasviri keltirilgan. Tasvirda fermer va tashkilotlarni ro'yxati, neft maxsulotlari turlari, har bir fermer va tashkilotlarga qancha miqdorda neft maxsulotlari kirim qilingan raqamlar ifodalangan.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

1.4. Masalaning qo'yilishi

Ushbu bitiruv malakaviy ishda “Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchasi faoliyatini avtomatlashtirish” masalasi qo'yilgan. Ushbu masalani yechish uchun neft mahsulotlarini yetkazib berish jarayonini tahlil qilish, FYoTSH operatorining lavozim yo'riqnomasini hamda yuritiladigan hujjatlarini, yuritish tartibini o'rganib chiqish zarur bo'ladi.

Mazkur ishda asosan operator faoliyati bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni avtomatlashtirish, yani operatorning avtomatlashtirilgan ishchi o'rnini dasturiy ta'minot yaratish zarur.

Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchasi faoliyatini avtomatlashtirishda quyidagi masalalarni yechish kerak bo'ladi:

- AYoQSh, FYoTSH operatori ish faoliyatidagi hujjatlar tarkibi bilan tanishish;
- AYoQSh, FYoTSH operatori hujjatlarini elektron shakllarini yaratish;
- FYoTSH dagi yoqilg'i ta'minoti ma'lumotlar bazasini yaratish;
- Dasturiy ta'minotni yaratish va testlash;
- Foydalanuvchi yo'riqnomasini tuzish.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

II BOB. Dasturiy ta'minotni yaratishning instrumental vositalari va metodlari

2.1. Avtomatlashtirilgan yoqilg'i quyish shahobchasi dasturiy ta'minotini yaratish vositalari va texnologiyalarini tanlash

Ushbu ishda eng zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga harakat qilindi. Bunga misol sifatida hozirda dunyo bo'ylab keng qo'llanilayotgan Java tili, bu til o'zining tushinarliligi, ko'p funksionalligi, axborot texnologiyalarining barcha sohalarida qo'llanilishi (universalligi) bilan boshqa tillardan farq qiladi va ommalashgan.

Java texnologiyasi o'ta sodda, xavfsizlikni yuqori darajada ta'minlab bera oladigan, kuchli, to'la obyektga yo'naltirilgan dasturlash tili bo'lib, muhit (platforma)ga bo'liq bo'lmagan holda ishlaydi. U bilan xatto eng kichik qurilmalarga ham dasturlar yozish mumkin. Java texnologiyasi to'laligicha Java Virtual Machine(JVM) ga asoslangan. JVM ning vazifasi tarjimonlik ya'ni, dastlab biz yozgan *.java fayl kompilyator yordamida bayt kodga o'giriladi va JVM yordamida esa mashina tiliga o'giradi.

- Havfsizlik (ishonch yuq kodni havfsiz ishga tushirish).
- WORA - Write Once, Run Anywhere (portable).
- Hotirani havfsiz boshqarish
- Tarmoqga dasturlash
- Ko'p oqimli (Multi-thread) dasturlash
- Class lar alohida fayllarda saqlanadi va kerak bo'lsa ishlatiladi
- Dinamik ravishda imkoniyatini oshirish va kengaytirish.
- Java texnologiyalari.

Java SE (Java Standart Edition) - serverda, shaxsiy kompyuterda desktoplarda ishlovchi dasturlar, appletlar yaratish uchun ishlatiladi. Bu texnologiya yordamida yaratilgan dasturlar deyarli barcha Operatsion tizimlarda

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

ishlay oladi(Windows NT, Macintosh, Linux va Solaris). Shu bilan birga JavaSE boshqa Java turlarining asosi hisoblanadi.

Java EE (Java Enterprise Edition) - Java texnologiyalari orasida eng keng tarqalgan turi hisoblanib unda asosan serverda ishlovchi dasturlar yaratiladi, masalan ko'p foydalanuvchili web-saytlar yaratishda keng qo'llaniladi va asosan internetda ishlovchi dasturlarda qo'llaniladi. Java SE ni Java EE dan eng asosiy farqi Java EE o'z tarkibiga Java SE ni olibgina qolmay shu bilan birga ko'pgina boshqa qo'shimcha kutubxonalarni(odatda *.jar) ham o'z ichiga oladi ya'ni: JavaMail, Servlet, JSF(Java Server Face) va boshqa ko'pgina internetga asoslangan qo'shimcha kutubxonalar.

Java ME (Java Micro Edition) - Java SE ning ba'zi qismlarini o'z ichiga oladi, JavaME yordamida kichik qurilmalar uchun dasturlar yozish mumkin, masalan, mikrokontrollerlar uchun dasturlar, mobil telefon uchun o'yinlar, dasturlar yaratish mumkin.

Yuqorida aytib o'tganimizdek Java dasturlash tilida kompilyator biz yozgan kodni bayt-kodga o'giradi, odatda kompilatsiyadan o'tgan klasslar *.class qisqartirmasi bilan tugaydi va kompilatsiyadan o'tgan klassni Java Virtual Machine (JVM) ga yuklanadi va bayt-kodli fayllarni interpretatsiya qiladi ya'ni mashina tiliga o'giradi va shu bilan birga undagi kodni imkoni boricha optimallashtiradi.

Ushbu ishda Java EE (Java Enterprise Edition) dan foydalanildi, Java EE Javaning eng ommalashgan kutubxonalari to'plami hisoblanadi ya'ni uning ichiga Java ning barcha kutubxonalari kiradi. Java EE dan foydalangan holda web tizim yaratildi, bundan tashqari Mysql – ma'lumotlar bazasi tili, tomcat - serveri, Html , JS va hozirgi paytda keng qo'llanilayotgan Ajax tillaridan ham foydalandim. Quyida ular haqida va ulardan foydalangan qismlarim haqida qisqacha ma'lumotlar.

Umuman olganda Java tilini ma'lumotlar bazasi bilan bog'lashda Javaning

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

JDBC kutubxonalari va drayveridan foydalaniladi. Ushbu ishda MySQL ma'lumotlar bazasi tilidan foydalangan holda ma'lumotlar bazasi shakllantirildi.

Quyida Java va MySql bog'lanishiga misol ko'rishimiz mumkin:

```
jdbc.driverClassName=com.mysql.jdbc.Driver
```

```
jdbc.url=jdbc:mysql://localhost:3306/notarius?autoReconnect=true
```

```
jdbc.username= notarius_user
```

```
jdbc.password=123
```

Bu yerda birinchi navbatda ma'lumotlar bazasi bilan bo'g'lanishda ishlatadigan class nomi kiritiladi, men MySql dan foydalanganligim sababli JDBC ning MySQL uchun yozilgan class nomini yozdim. Ikkinchi qatorda ma'lumotlar bazasi joylashgan joy agar o'zimizning kompyuterda bo'lsa localhost, boshqa kompyuterda yoki serverda bo'lsa IP adresi va ishlatilayotgan port orqali ma'lumotlar bazasining nomi yoziladi. Uchinchi va keyingi qatorlarda mos ravishda user nomi va paroli yoziladi bu biz yaratgan ma'lumotlar bazasiga kirish, ma'lumotlarni yozish, tahrirlash, o'chirish va ko'rish imkoniyatlarini beradi.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

2.2. MySQL MBBTda yoqilg'i quyish shahobchasi ma'lumotlar bazasini loyihalash

Ma'lumotlar bazasi quyidagi 3 turdagi modellarga bo'linadi:

1. Daraxtsimon (ierarxik) modellar.
2. Tarmoqli (turli) modellar.
3. Relyatsion modellar.

Relyatsion modellarda ob'yektlar va ularning o'zaro aloqalari ikki o'lchovli jadval ko'rinishida tasvirlanadi. Ma'lumotlarning bunday ko'rinishda tasvirlanishi ob'ektlarning o'zaro aloqalarini yaqqol tasvirlanishiga asos bo'ladi.

Agarda MBda ishtirok etadigan jadvallar bir-biri bilan boglangan bo'lsa, bunday MBni relyatsion MB deb atash qabul qilingan. Bunda jadvallarni bir-biri bilan bog'lash uchun umumny xususiyatga ega bo'lgan unikal maydon tushunchasi kiritilgan. Ushbu tushuncha ba'zan MBning kalitli maydoni deb ham ataladi. Jadvalnnng bir-biri bilan bog'lanish strukturasi bog'lanish sxemasi deyiladi. MB doimo o'zgarib turadi: unga yangi yozuvlar, borlariga esa yangi elementlar qo'shiladi.

MySQL - relyatsional ma'lumotlar bazasini boshqarish sistemasi bo'lib, turli operatsion sistemalarda qo'llanishga moslashtirilgan Open-Source-mahsulot hisoblanadi va ko'pchilik dinamik web-sahifalar uchun asos hisoblanadi. MySQL Shvetsiyadagi MySQL AB firmasi tomonida yaratilgan bo'lib, 2008 yilning fevralida Sun Microsystems tomonidan sotib olingan, undan keyin Sun Microsystemsni Oracle Inc. sotib olinishi natijasida endlikda dastur kodini yaratishgda ushbu firma javobgar. MySQL Server ochiq, ya'ni tekin dasturiy ta'minot bo'lib, General Public License himoyasidadir. MySQL AB/Sun firmasi dastur kodiga mualliflik huquqiga egaligi sababli, ushbu dasturiy ta'minotning kommertsial turi ham bor. MySQL nomining kelib chiqishi aniq emas. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra esa firmani tashkil qilganlardan biri hisoblanuvchi Monty Wideniusning qizi ismidan va SQL, ya'ni Structured Query Language

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

(Strukturaviy so'rovlar tili) birikmasidan tashkil topgan. Unix, MacOS X va Linuxdan tashqari, MySQL Windows, OS/2 va i5/OS (avvalgi OS/400) uchun ham moslashtirilgan. Windows uchun esa ba'zida ayrim cheklanishlar uchraydi.

1. MySgl- affected -rows

Int MySgl- affected –rows / int

[link- identifier];

Bu erda INSERT, DELETE, UPDATE so'rovlari orqali aniqlangan ustun sonini aniqlaydi.

2. My Sql – close

Int My Sql – close (int[Link – identifier]);

Link – identifier - identifikator orqali server bilan bog'langan ma'lumotlar bazasini yopadi, agarda ma'lumotlar bazasi samarali yopilsa, bu funktsiyaning qiymati chin bo'ladi, aks holda yolg'on qiymatni qabul qiladi.

3. My Sql – connect

Int My Sql – connect (string[host-name [: port]], string [User name], string [password])

Bu funktsiya klientni My Sql serveri bilan o'rtasidagi aloqani bog'laydi.

4. My Sql – create-db

Int My Sql – create-db (data base name,int[Link-identifier])

Bu funktsiya My Sql serverida yangi ma'lumotlar bazasini tashkil qilish uchun xizmat qiladi.

5. My Sql – date -seek

Int My Sql – date –seek (int result-identifier,int row-number);

Bu funktsiya ko'rsatkichini ko'rsatilgan nomerga joylashtiradi. Agar funktsiya yaxshi bajarilsa chin qiymat, aks holda yolg'on qiymat qabul qiladi.

6. . My Sql – db-query

Int My Sql – db-query (string data base, string query, int [link- identifier]);

Serverga My Sql so'rovnomasini jo'natish uchun ishlatiladi. Agar funktsiya

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

samarali ishlasa chin,aks holda yolg'on qiymat qabul qiladi.

7. My Sql -drop-db

Int My Sql -drop-db (string data base-name, int [link- identifier]);

Bu funktsiya My Sql serveridan ko'rsatilgan ma'lumotlar bazasini o'chirish uchun ishlatiladi.

My Sql -errno

Int My Sql -errno(int [link- identifier]);

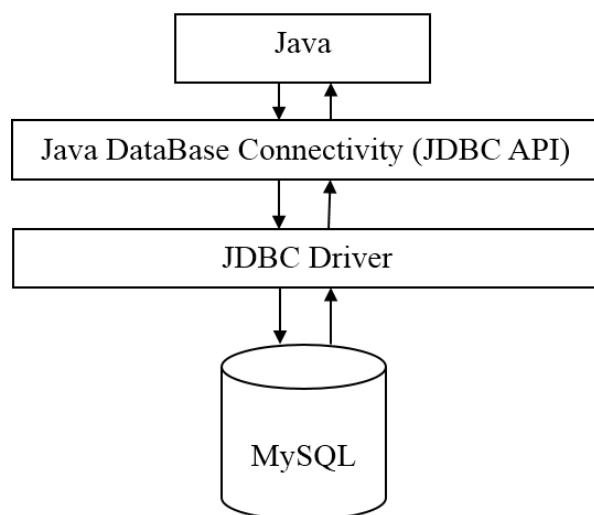
Bu erda o'zidan oldingi bajarilgan funktsiyada yuz bergan xatolikni nomerini aniqlashda ishlatiladi.

Biz yuqorida ko'rib chiqqan funktsiyalarning hammasi server tomonidan turib bajariladigan funktsiyalardir. Bularni foydalanuvchi kompyuterlarda ishlatishi uchun mo'ljallangan.

Ma'lumotlar bazalari insoniyat bilimlari asosini o'z ichiga oladi. XX asr oxiriga kelib ma'lumotlar bazasi . texnologiyalari paydo bo'ldi va biz kelajakdagi tarix uchun judayam katta ma'lumotlar yig'ishga zga bo'ldik Hamma narsa shundaki ma'lumotlar bazasiga bo'lgan yo'l g'am cheklangandir. Foydalanuvchi o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarni olishi uchun MBBT ga mos bo'lgan fizik yo'lga ega bo'lishi kerak ya'ni u ma'lumotlar bazasi strukturalari va mavjud bo'lgan so'rov tillari qo'llashi kerak So'rov tillari qandaydir muammolar paydo bo'lsa, bu muammolarni ODBC bayonnomasi hal qiladi, SQL operatorini cheklangan to'plami ixtiyoriy ma'lumotlar bazasi serveriga uzatishga imkoniyat yaratiladi. Ammo bu muammoni bir bo'lagi bo'lib, foydalanuvchi ma'lumotlar bazasini strukturasini (xatto SQL terminlari orqali xam) tushuna olmaydi va bu keyingi foydalanuvchilarga bir xil interfeysni yaratishga yordam bermaydi. Quyidagi rasmda Java va MySql tillari o'rtasidagi bog'lanishni ko'rish mumkin.

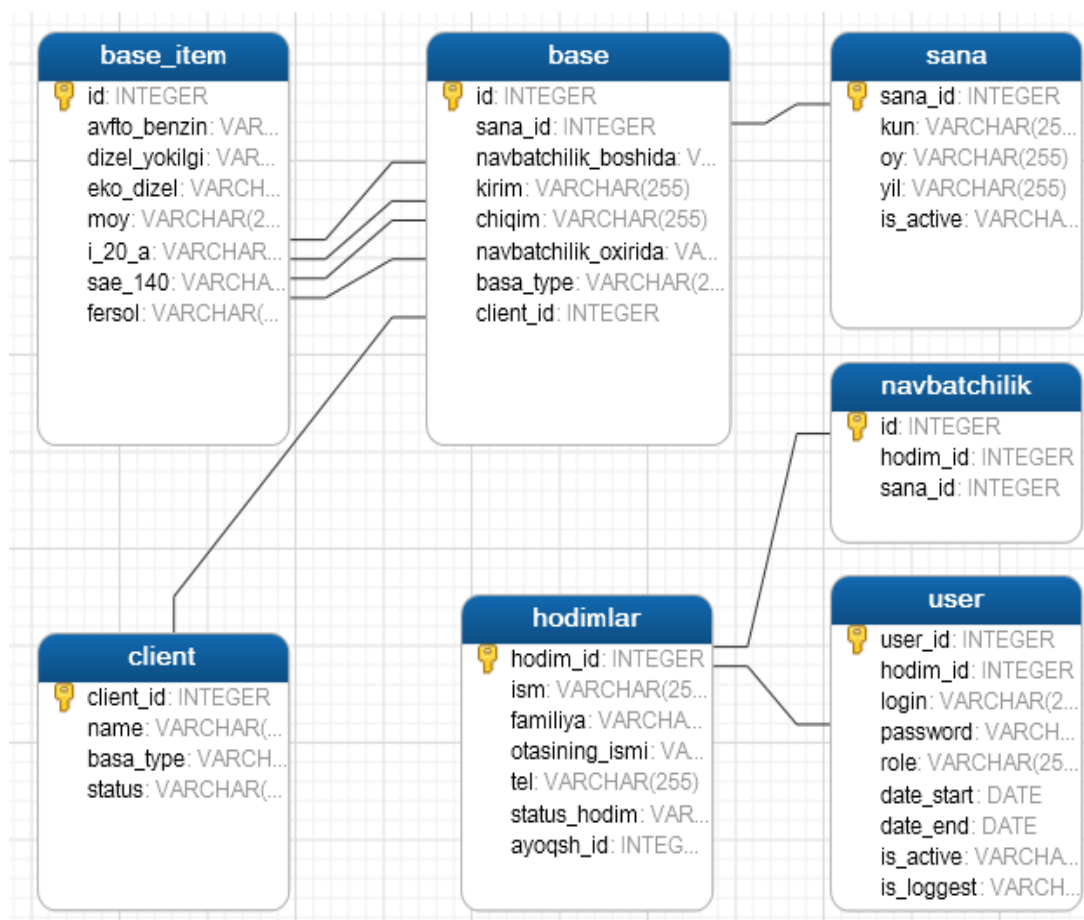
Ma'lumotlar sxemasi ya'ni jadvallar o'rtasidagi bog'lanishlar ma'lumotlar bazasining mantiqiy strukturasini yaqqol namoyish etadi hamda MBBT dagi mavjud vositalar yordamida ma'lumotlarni qayta ishlashni amalga oshiradi.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Shunday imkoniyatlardan biri bog'liqlik birligi bo'lib, uning yordamida bog'liq jadvallarda ham asosiy jadvaldagi o'zgarishlarni: o'chirish, yangilash va qo'shish amallarini amalga oshirish mumkin.

Ma'lumotlar sxemasida bir xil tipli maydonlari mavjud jadvallarni birlashtirish mumkin.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Ushbu dasturga maxsus login va parol orqali kirishni amalga oshiriladi, bu esa dasturdagi ma'lumotlarning butunligi va maxfiyligini taminlaydi.

Login

Parol

Kirish

Pastki "TANLANG" qismida kirim chiqimlarni, mijozni, mahsulot nomini va qancha miqdorda berilishini tanlab saqlaymiz.

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkariyosov C

Bugungi sana: 18.06.2015

Yangi sana

Mijoz nomi	Navbatchesilik boshida							Kirim							Chigim							Qoldiq						
	Avrto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avrto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avrto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avrto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol
Markaziy shifxona	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Prokatura	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Abdulla Tojiboy Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Marjon Rozimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Iboratoliya	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Tanlang--

Tanlang--

Tanlang--

Saglash

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarimov C

Bugungi sana: 19.06.2015

Yangi sana

	Navbatchilik boshida										Kirim										Chiqim										Qoldiq									
	AviRo benzini	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	AviRo benzini	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	AviRo benzini	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	AviRo benzini	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol												
Mijoz nomi																																								
Markaziy shifovona	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0												
Prokatura	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0												
Abdulla To'layev Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0												
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0												
Marifjon Ro'zimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0												
Iboratortiya	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0												

--Tanlang--

--Tanlang--

--Tanlang--

Chiqim

--Tanlang--

III

Saqlash

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarimov C

Bugungi sana: 19.06.2015

Yangi sana

Mijoz nomi	Navbatchilik boshida							Kirim							Chiqim							Qoldiq						
	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol
Markaziy shifoxona	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Prokatura	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Abdula Tojboy Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Marifjon Ro'zimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
laboratoriya	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Kirim

--Tanlang--

--Tanlang--
Markaziy shifoxona
Prokatura
Abdula Tojboy Kalandar
Kazakov Juraxon
Marifjon Ro'zimov
laboratoriya

--Tanlang--

litr

Saqlash

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarimov C

Bugungi sana: 19.06.2015

Yangi sana

Mijoz nomi	Navbatchilik boshida							Kirim							Chiqim							Qoldiq						
	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol
Markaziy shifoxona	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Prokatura	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Abdula Tojboy Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Marifjon Ro'zimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
laboratoriya	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Kirim

Abdula Tojboy Kalandar

--Tanlang--

--Tanlang--
Avfio benzin
Dizel
EKO Dizel
Moy M-20 A
I-20 A
CAE
Fersol

--Tanlang--

litr

Saqlash

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarimov C

Bugungi sana: 19.06.2015

Yangi sana

Mijoz nomi	Navbatchilik boshida							Kirim							Chiqim							Qoldiq						
	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avfio benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol
Markaziy shifoxona	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Prokatura	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Abdula Tojboy Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Marifjon Ro'zimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
laboratoriya	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Kirim

Abdula Tojboy Kalandar

EKO Dizel

400

litr

Saqlash

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Mijozlar bo'limida yangi mijoz qo'shishimiz, nomini o'zgartirishimiz va mijozlarni o'chirib tashlashimiz mumkin.

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarpinov C

Mijozlar

Mijoz nomi	amallar
Markaziy shifoxona	
Prokatura	
Abdula Tojboy Kalandar	
Kazakov Juraxon	
Martfon Ro'zimov	
Iboratoriya	

Yangi Mijoz qo'shish

Saqlash

Misol uchun:

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarpinov C

Mijozlar

Mijoz nomi	amallar
Markaziy shifoxona	
Prokatura	
Abdula Tojboy Kalandar	
Kazakov Juraxon	
Martfon Ro'zimov	
Iboratoriya	

Yangi Mijoz qo'shish

Aminov Jumaboy

Saqlash

Maxsulotlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matkarpinov C

Mijozlar

Mijoz nomi	amallar
Markaziy shifoxona	
Prokatura	
Abdula Tojboy Kalandar	
Kazakov Juraxon	
Martfon Ro'zimov	
Iboratoriya	
Aminov Jumaboy	

Yangi Mijoz qo'shish

Saqlash

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Hodimlar bo'limida operatorlarning F.I.SH, telefon raqamlari, logini va foydalanuvchi turini ko'rishimiz, yangi operator qo'shishimiz, ularni login va parolini o'zgartirishimiz mumkin.

MaxsulotlarMijozlarHodimlarHisobot

Matkarimov C

Ulgunchi neft bazasi unilar korxonasi Shovot filiali ma'lumotlar

Direktor:Matkarimov C
KUK raisi:Matkarimov B

F.I.O	Telefon	Login	Foydalanuvchi turi	Amallar
Хайитов Зафар		zafar	Ishchi	
Юсупов Тулубой				
Matkarimov C		admin	Administrator	
Matkarimov B				
Kurbanbayev Mardonbek Dastanboyevich	+998931234568			

+Hodim qo'shish

Misol uchun:

MaxsulotlarMijozlarHodimlarHisobot

Matkarimov C

Yangi foydalanuvchi qo'shish

Loginzafar

Tekshirish

MaxsulotlarMijozlarHodimlarHisobot

Matkarimov C

Yangi foydalanuvchi qo'shish

Loginzafar1

Tekshirish

Parol1234

Takroriy parol1234

RoleIshchi

Saqlash

MaxsulotlarMijozlarHodimlarHisobot

Matkarimov C

Ulgunchi neft bazasi unilar korxonasi Shovot filiali ma'lumotlar

Direktor:Matkarimov C
KUK raisi:Matkarimov B

Tizim kodini o'zgartirish mumkin emas.

F.I.O	Telefon	Login	Foydalanuvchi turi	Amallar
Хайитов Зафар		zafar1	Ishchi	
Юсупов Тулубой		tulibay	Ishchi	
Matkarimov C		admin	Administrator	
Matkarimov B				
Kurbanbayev Mardonbek Dastanboyevich	+998931234568			

+Hodim qo'shish

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

Hisobotlar bo'limida kunlik va oylik hisobotlarni ko'rishimiz, qog'ozga chop qilishimiz va Excel shaklga o'tkazishimiz mumkin.

Maqsudlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matnlar

Bugungi sana: 19.06.2015

Kunlik hisobot

04.06.2015

dan

04.06.2015

gacha

Saqlash

Navbatchilik boshida								Kirim								Chiqim								Qoldiq							
Mijoz nomi	Avtlo benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avtlo benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avtlo benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avtlo benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol			
04.06.2015PrintExcel da ko'rish																															
Markaziy shifoxona	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0			
Prokuratura	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	200.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	30.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	170.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0			
Abdula Tojiboy Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0			
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0			
Marifjon Ro'zimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0			
Iboratoriya	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	40.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	60.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0			

Maqsudlar

Mijozlar

Hodimlar

Hisobot

Matnlar

Bugungi sana: 19.06.2015

Kunlik hisobot

18.05.2015

dan

18.06.2015

gacha

Saqlash

Navbatchilik boshida							Kirim							Chiqim							Qoldiq							
Mijoz nomi	Avto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol	Avto benzin	Dizel	EKO Dizel	Moy M-20 A	I-20 A	CAE	Fersol
18.05.2015																												
Print																												
Excel da ko'rish																												
Markaziy shifoxona	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Prokuratura	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Abdula Tojiboy Kalandar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kazakov Juraxon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Marifjon Ro'zimov	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Iboratoriya	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
19.05.2015																												
Print																												
Excel da ko'rish																												
Markaziy shifoxona	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Raximboyev X.J.		

III. MEHNAT MUHOFAZASI VA TEXNIKA XAVFSIZLIGI

3.1. Havodagi gaz va chang moddalarining yonish jarayoni

Murakkab oksidlanish jarayonida yonuvchi moddalardagi bir moddaning ikkinchi moddaga aylanishi oqibatida katta miqdorda issiqlik va nurlanish ajralishi bilan kechadigan holatga yonish deb tushuniladi. Yong'inga asosan uch omil: yonuvchi modda, yondiruvchi muhit, qizdirish jarayoni sabab bo'ladi.

Yonish jarayoni, asosan, ikki xil bo'lishi mumkin. Birinchidan, qattiq jismlar yonish jarayonida xavo muhitidan ajralgan holda buladi. Bunday yonish xavo harorati natijasida yonish zonasini kislorod bilan ta'minlaganligi uchun diffuziyali yonish deyiladi, uni yog'och, ko'mir va boshqa moddalar yonganda kuzatish mumkin. Yonishning ikkinchi xili yonuvchi gazlar va suyuqliklarning parlari, yonuvchi moddalarning changlari havo bilan aralashgan holatdagi yonishi bo'lib, u kinetik yonish deb yuritiladi. Bunday yonish hajmli yonish jarayonida o'tadi.

Yonish tezligi modda to'yinganligiga, harakatiga bog'liq bo'ladi. Agar bunday yonish yopiq hajmlarda yoki idishlarda bo'lsa, portlash hodisasi ro'y beradi.

Yonish quyidagi turlarga bo'linadi:

- yonuvchi aralashmaning bir lahzada yonib, o'chishi;
- qizdirish natijasida yonishning vujudga kelishi;
- uchqunlanish natijasida alangaga aylanish;
- organik moddalar ichida ro'y beradigan ekzotermik reaksiyalar natijasida, yonuvchi aralashmaning tashqaridan qizishsiz o'z-o'zidan yonib ketishi;
- o'z-o'zidan alangalanish, o'z-o'zidan yonishning alanga bilan davom etishi;
- portlash-kimyoviy jarayonning bosim va quvvat hosil qilish bilan

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

o'tishi.

Yonuvchi bug' va gazsimon moddalarning yonish va portlash xavfi ularning alangalanish chegaralari, chaq nab yoki alangalanib yonish harorati va alanganing tarqalish tezligi bilan belgilanadi. Yonuvchi gazning havodagi kislorod bilan aralashmasi yonish uchun yetarli darajada yig'ilib qolgan muhitda haroratning ko'tarilishi, uning o'z-o'zidan alangalanib ketishiga sabab bo'ladi. Aralashmaning yonishiga sabab bo'lgan dastlabki haroratni, uning alangalanish harorati deb ataladi. Gazning havo bilan aralashib yonishi har qanday aralashma holatida ham amalga oshavermaydi, balki ma'lum chegaraviy miqdordagi aralashma hosil bo'lganidagina yonishi mumkin. Shuning uchun ham aralashmalarining alangalanadigan miqdorlari quyi va yuqori chegaralar sifatida belgilanadi. Bunda gazlarning quyi chegara miqdori deb, ularning alanga hosil qilgan holatidagi minimal miqdori tushuniladi va ana shu quyi chegara, sanoat korxonalarining yong'in va portlash xavfiga moyillik toifalarini aniqlashda asosiy me'zon bo'lib xizmat qiladi.

Modda va ashyolarning yonuvchanlik va portlash xususiyatlari ularning yonish jarayonidagi agregat holatini belgilovchi ko'rsatkichlar orqali aniqlanadi. Bu ko'rsatkichlar yonuvchi moddalarning agregat holatiga qarab turlicha bo'ladi. Jumladan, yonuvchi modda gazsimon bo'lganda bu ko'rsatkichlar quydagilardan iborat bo'ladi:

- alanganish chegara miqdori (ACHM);
- alangani tarqalish tezligi (ATT);
- kislorodni portlashdagi quyi miqdori (KPQM);
- o'z-o'zidan alangalanish va chaq nab yonish harorati (T_a);
- portlash jarayonidagi xavfli bosim (P_{max});
- bosimni ko'tarilish tezligi va boshqalar.

Yonuvchi gazsimon moddalarning atmosferada alangalanish

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

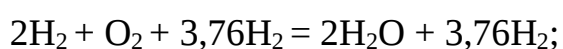
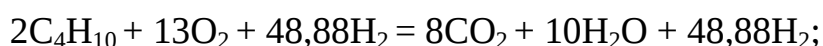
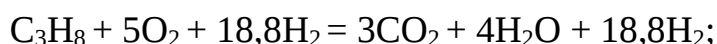
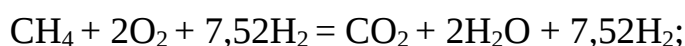
chegaralari, ularni ma'lum atmosfera bosimi ostida, tashqi harorat manbai ta'siridan (butun hajmi bo'yicha) alangalana olish imkoniyatiga ega bo'lgan, havodagi nisbiy miqdori bilan aniqlanadi. Bunday holatdagi gazlarning yonish va portlash chegaralari ikkita, ya'ni quyi va yuqori chegara miqdorlar hajmida bo'ladi. Aralashma tarkibidagi yonuvchi gazsimon moddaning aralashmada portlash yoki yong'inni keltirib chiqara oladigan eng ko'p miqdori, uning yuqori chegaraviy miqdori (YUCHM), va yonish sodir bo'lmaydigan eng kam miqdori esa quyi chegaraviy miqdor (QCHM) deyiladi. Bu alangalanish chegaralari gazsimon yonuvchi moddalarning portlash (yonish) xavfini aniqlash bo'yicha asosiy baholash o'lchami hisoblanadi va ular quyidagi ifodalar orqali aniqlanadi:

$$QCHM = M / (N - 1) \cdot 4,76 \cdot V_t, \text{ mg/l, yoki } QCHM = 100 / (1 + (N - 1) \cdot 4,76), \%$$

$$YUCHM = 4M / (4 + 4,76N) \cdot V_t, \text{ mg/l, yoki } YUCHM = 4 \cdot 100 / (4 + 4,76N), \%$$

bunda M-aralashmadagi yonuvchi moddaning massasi, g/mol, N-1 g/mol. gaz massasini yoqishda qatnashuvchi kislorodni atomlar soni, V_t -aralashmaning boshlang'ich haroratida 1 mol. yonuvchi gazning hajmi, ml.

Odatda yonuvchi moddaning yonish jarayonida tezlatgich (katalizator) sifatida, havodagi kislorod ishtirok etadi va uning atmosferadagi azotga nisbati 1/3,76 ni tashkil etadi. Shu boisdan yonish reyaktsiyalarini hisoblashda azotning ishtiroki inobatga olinishi shart. Aytilganlarni isboti uchun quyida asosiy yonuvchi gazlardan bir nechtasini yonishida azotning ishtirok etish tenglamasini keltiramiz:

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

Bu tenglamalardan ko'rinib turibdiki, yonish jarayoni tugagandan keyin ham, yonishda ishtirok etgan gazlarni hajmi o'zgarmas bo'lib qolishi mumkin. Yonuvchi gazlarning havo bilan har qanday nisbatdagi oddiy aralashmasi o'z-o'zidan alangalanavermaydi, balki uning harorati ma'lum miqdordan, ya'ni alangalanish haroratiga teng yoki undan yuqori bo'lgandagina yonishi mumkin. Quyidagi jadvalda kundalik hayot faoliyatimizda ishlatiladigan tabiiy va sun'iy hosil bo'ladigan asosiy yonuvchi gazlarni alangalanish harorati va chegaralaridan namunalar berilgan.

Agar aralashma tarkibida bir nechta yonuvchi gazlar ishtirok etadigan bo'lsa, aralashmaning taqribiy alangalanish chegarasi (P_{sm}), Le-Shatelening quyidagi formulasi orqali aniqlanishi mumkin:

$$P_{cm} = \frac{100}{\frac{a}{A} + \frac{b}{B} + \frac{c}{C} + \frac{d}{D}} \%$$

bunda a, b, c va d – aralashma tarkibidagi yonuvchi gazlarning miqdori, %;

A, B, C va D – aralashma tarkibidagi yonuvchi gazlarning yuqori (yoki quyi) alangalanish chegaralari, % jadvaldan olinadi. Tarkibida yonmaydigan gazlarning miqdori ko'proq bo'lgan aralashmalarni alangalanish chegarasini aniqlashda bu formula kerakli aniqlikni ta'minlab berolmaydi, shu sababdan bu xildagi aralashmalarni alangalanish chegaralarini aniqlashda, yuqori aniqlikdagi murakkab formulalardan foydalaniladi yoki alangalanish chegaralari tajriba usuli bilan aniqlanadi.

Jadval. Yonuvchi gazlarni havo bilan aralashganda, alangalanish harorati va portlash chegaralari

Gaz turlari	Alangalanish harorati, °C	Maksimal yonish harorati, °C	Normal sharoitda ($T=20^{\circ}\text{C}$, $P=760 \text{ mm.sm.us.}$) yonuvchi gazlarni alangalanish chegaralari (foiz hajmida)	
		Bajardi:	Kurbanbayev M.D.	Bet:
		Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.	

			Quyi chegara	Yuqori chegara
Butan	490	2120	1,9	8,5
Butilen	445	2043	1,7	9
Vodorod	510	2230	4	75
Metan	645	2043	5	15
Karbon oksidi	610	2110	12,5	75
Propan	510	2110	2,1	9,5
Propilen	455	2224	2	9,7
Etan	530	2100	3,1	12,5
Etilen	510	2020	3	28,6
Koksli	640	2090	5-6	30-32
Slanetsli	700	1900	6-8	30-40

Yonish jarayoni odatda havodagi gazlarni haroratini va bosimini tez ko'tarilishiga olib keladi. Bu hol xona ichida sodir bo'lsa, undagi yonuvchi gaz aralashmasi portlashi mumkin.

Yonuvchi gaz va havo aralashmasi portlaganda bosim 7-8 kg/sm² gacha ko'tarilishi mumkin.

Portlash jarayonida bosimni ko'tarilishi quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$P_{por} = \frac{P_{das}(t_{por} + 273)m}{(t_{das} + 273)n}$$

bunda P_{por} -portlash vaqtidagi havoning mutlaq bosimi, at;

P_{das} -aralashmaning dastlabki mutlaq bosimi, at;

t_{por} -portlash paytidagi maksimal harorat, °C;

t_{das} -aralashmaning dastlabki harorati, °C;

m-aralashmaning yonish reayaktsiyasi tenglamasidagi molekulalar soni;

n-aralashmaning portlash oldidagi molekulalar soni.

Yonuvchi suyuqliklarning yonish xavfi, odatda ularning harorat

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

ko'rsatkichlari, kimyoviy tarkibi hamda bug'lanish xususiyatlari bilan belgilanadi. Ba'zi yengil alangalanuvchi suyuqliklarni chaqnab portlashiga tashqi muhit haroratining ko'tarilishi sabab bo'lishi mumkin. Yonuvchi suyuq moddalarni o'rab turgan muhit haroratining ko'tarilishi tufayli, ularning sirtida yonuvchi bug'lar yig'ilib qolishi va tashqi issiqlik manbai ta'sirida, alangalanmasdan portlashga moyil bo'lgan holat yuzaga kelishi mumkin. Ana shu holatni yuzaga keltiruvchi eng kichik harorat, chaqnash harorati deb qabul qilingan. Suyuqliklarning yonuvchanlik darajasi ularning chaqnash haroratiga qarab belgilanadi va ikki toifaga bo'linadi. Ya'ni, chaqnash harorati 61°C dan past bo'lgan suyuqliklar yengil alangalanuvchi va yuqori bo'lganlari esa yengil yonuvchi suyuqliklar turkumiga kiritilgan. Ishlab chiqarishda, harorati chaqnash haroratidan yuqori bo'lgan muhitlarda, bu turdagi suyuqliklarni qo'llanilishi xavfli hisoblanadi. Davlat xavfsizlik me'zonida ba'zi yengil yonuvchi suyuqliklarning chaqnash harorati quyidagicha berilgan: Attseton- $1,8^{\circ}\text{C}$, benzol- 15°C , benzin- 50°C , solyarka -38°C , kerosin -28°C , skipidar -34°C , toluol- 6°C , ksilol -23°C , motor yoqilg'isi- 70°C va boshqalar.

Ormandi va Grevenlar tajribalarga tayangan holda, har qanday yonuvchan suyuqliklarning xavfli chaqnash harorati ularni qaynash harorati bilan bog'liqligini quyidagicha ifoda etishni taklif etganlar.

$$T_{\text{chaq}} = 0,736 T_{\text{qay}}$$

Masalan, benzolni qaynash harorati $t_q = +80,1^{\circ}\text{C}$ bo'lsa, uning absolyut qaynash harorati $T_{\text{qay}} = 273 + 80 = 353^{\circ}\text{K}$ ga teng bo'ladi. Chaqnash haroratining mutloq qiymati bolsa $T_{\text{chaq}} = 353 \cdot 0,736 = 260^{\circ}\text{K}$ yoki $t_{\text{chaq}} = 260 - 273 = -13^{\circ}\text{C}$ bo'ladi.

Bug'larda hosil bo'lishi mumkin bo'lgan bosimni Tornton formulasi orqali aniqlab chaqnash haroratini topish mumkin

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

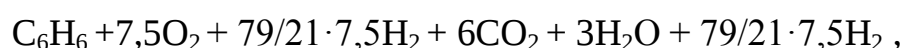
$$P_{ch} = P_u / [1 + (N-1) 4,76]$$

bunda P_{ch} - bug'ning chaqnash haroratiga xos bosimi, mm.sm.ust;

P_u - bug' va havo aralashmasining umumiy bosimi, mm.sm.ust;

$N-1$ g/mol. yonuvchi suyuqlikni yonishi uchun zarur bo'lgan kislorodning atomlar soni.

Masalan, ma'lumki havoning bosimi 750mm.sm.ust. teng bo'lganda, benzol – C_6H_6 ni havoda yonishini quyidagicha kechadi:

bundan ko'rinib turibiki $N=15$. Demak,

$P_{ch} = P_u / [1 + (N-1)4,76] = 750 / (1 + (15-1)4,76) = 11$ mm.sm.ust.ga teng bo'ladi.

Benzol bug'larini bunday bosimni hosil bo'lishiga sabab bo'ladigan chaqnash harorati $t_{ch} = -12^\circ C$ ga teng.

Chaqnash haroratiga mos keladigan bosim quyidagi formuladan ham oson aniqlanadi

$$P_{ch} = P_u / 8M$$

bunda P_{ch} - chaqnash haroratiga mos bosim, mm.sm.ust.

P_u - aralashmaning havo bilan umumiy bosimi, mm.sm.ust;

$M-1$ mol yonuvchi aralashmani yonishida ishtirok etuvchi kislorodning molekulalar soni.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

3.2. Yong'inni nazorat qilish, o'chirish usullari va texnik vositalari

O'tni o'chirish deganda, yonish uchun zarur bo'lgan uchta omilning birini bartaraf etish yo'lida qilinadigan harakat tushuniladi. Ya'ni yonishni to'xtatish uchun quyidagi harakatlarni bajarish kerak bo'ladi:

-yong'in hududiga kislorodni kirish yo'lini to'sish yoki yonuvchi moddani miqdorini kamaytirish, ya'ni to'siq qo'yish;

-yonuvchi manba hududini yoki yonayotgan moddaning haroratini issiqlikni yutadigan, ammo o'zi yonmaydigan sovutgich moddalar yordamida keskin pasaytirish, sovutish;

-yonuvchi suyuq moddalarni o'tda yonmaydigan moddalar (gaz yoki suv) bilan suyultirish.

O'tni o'chirish uchun ishlatiladigan, olovda yonmaydigan turli xildagi moddalar, jumladan suv, inert gazlardan karbon ikki oksidi, azot, argon, suv bug'lari, kimyoviy ko'piklar, geterogen kukunlar, galogen karbovodorod sovutgichlari va ularni uzatib beruvchi uskunalar va boshqalar o't o'chirish vositalari bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda o't o'chirish vositasi sifatida yong'inni o'chirishda eng ko'p ishlatiladigani suv hisoblanadi. Suvdagi o'tni o'chirish xususiyatlari, uni yuqori darajadagi issiqlikni yutuvchanligi (issiqlikni yutish qobiliyati 2260kJ/kg), yuqori haroratga chidamliligi va bug'langanda hajmini 1700 marotaba ko'payib ketishi bilan belgilanadi. Suv o't o'chirishda eng qulay vositalardan hisoblanadi, chunki unda bir vaqtni o'zida 3 ta xislat, ya'ni sovutish, suyultirish va to'sish xususiyatlari mavjud.

Yong'inni o'chirishda suv va ko'pik moddalarini ishlatish mumkin bo'lmagan holatlarda o't o'chirish vositasi sifatida yonmaydigan gazlardan keng foydalaniladi. Bunday gazlarga azot, karbon ikki oksidi, argon,

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

brometil, xlorbrommetan va boshqalar misol bo'ladi.

Bu gazlar havodagi kislorodni yonishga yordam bera olmaydigan darajagacha suyultirish yoki uni yonuvchi muhitdan (yopiq hajmda) siqib chiqarish maqsadida ishlatiladi. Masalan, shu maqsadda eng ko'p ishlatiladigan karbonat angidridi (CO_2) havodan 1,5 barobar og'ir bo'lganligi sababli, pol sathidagi yonuvchi hajmni sovutish bilan birga unga keladigan kislorod yo'lini to'sish evaziga, yong'inni tez o'chirish imkonini beradi. 1litr suyuq karbonat angidridi, balondan ochiq havoga chiqarilganda uning hajmi 506 litrga ko'payadi. Bu degani yopiq hajmdagi yonuvchi manbaga tashqaridan kislorodni kirib kelishiga mutlaqo imkon qolmaydi. Odatda, CO_2 suyuq yoki gaz holatida 2 litrdan 80 litrgacha hajmdagi har xil po'lat balonlarda 3430kPa bosimda saqlanadi (3.1-rasm). Gazni o't o'chirish uchun qo'llashda balonlarda o'rnatilgan, maxsus og'zi kengaytirilgan karnaycha orqali uzatiladi. Undan chiqayotgan gaz oppoq parcha-parcha qorsimon ko'rinishda bo'lib, karnaychadan otilib chiqish paytida harorati -80°C ga yaqin bo'ladi. Shu boisdan ularni ishlatishda xavfsizlik nuqtai nazaridan qo'lqop kiyilishi zarur hisoblanadi.

Karbonat angidridi to'ldirilgan gaz balonlarini xavfsizlik holati ular saqlanayotgan muhitning haroratiga bog'liq bo'ladi. Muhitning harorati ko'tarilgan sari, balondagi suyuq karbonat angidridi gaz holatiga aylana boshlaydi, natijada balondagi bosim ko'tarilib portlash xavfi yuzaga keladi. Bunday xavfni oldini olish uchun barcha o't o'chirish balonlari suyuq gaz bilan faqat 75% hajmida to'ldiriladi va ularning hammasi himoya pardalari (membranalar) bilan ta'minlangan bo'ladi.

Birlamchi o't o'chirish vositalari ichida eng ko'p ishlatiladigan vosita, bu qo'lda ishlatiladigan o't o'chirgichlardir. yong'inni dastlabki davrida bunday o't o'chirgich vositalarni ahamiyati juda katta. Qo'lda ishlatiladigan birlamchi o't o'chirish vositalari kimyoviy ko'pikli, gazli va

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

kukunli turlarga bo'linadi va ularni og'irligi 20kg dan oshmasligi kerak. O't o'chiruvchi vosita sifatida karbon ikki oksidi (suyuq holatda), tarkibida brom aralashgan aerosollar va poroshoklar ishlatiladi.

Kukunli o't o'chirgich OИC-10 vositasining ish uslubi maxsus balondagi siqilgan havo yordamida o't o'chirgich korpusida joylashgan kukunni purkab chiqarishga asoslangandir. Bunday o't o'chirgich vositalari ishqorli metallar ishtirokida sodir bo'lgan yong'inlarni, shuningdek avtomobil motori va elektr tarmog'iga ulangan holda yonayotgan dastgohlarni o'chirishda qo'llaniladi va bitta OИC-10 yordamida 0,25m² yuzadagi yong'inni o'chirish mumkin. Uning ishlash muddati 45-80 soniyaga yetadi (3.2-rasm). Bu toifadagi o't o'chirgichlarda ishlatiladigan kukun namunalari natriy gidrokarbonat, alyuminiy va magniy moddalari aralashmasidan tarkib topgan bo'lib, olovni o'chirish uchun kukunni yonayotgan yuzaga purkash kifoya qiladi.

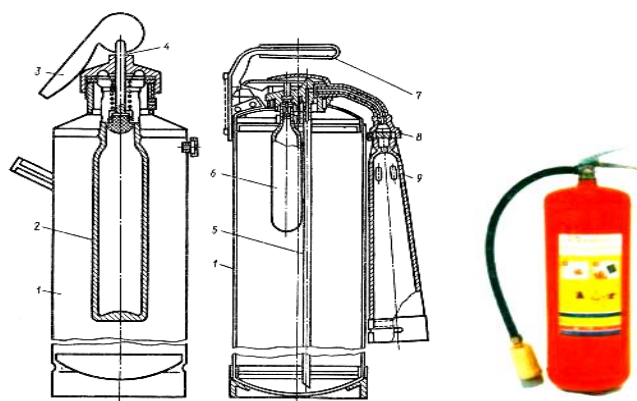
3.1-rasm. CO₂ gazi to'ldirilgan o'chirgichlar. qo'lda ishlatiladigan-OY-2, OY-2A, OY-5, OY-5MM, OY-8 rusumli o't o'chirgichlarni tashqi ko'rinishlari

3.2-rasm. Kukunli o't o'chirgichlar. ko'chma aravachali OИ-50(3); qo'lda ishlatiladigan OИ-5, OИ-2 va OИ-3 rusumdagi kukunli o't o'chirgichlar.

Bugungi kunda xalq xo'jaligida keng qo'llaniladigan birlamchi o't o'chirgichlardan kimyoviy ko'pikli OХИ-10 va havoli ko'pikda ishlaydigan OВИ-10 rusumli vositalar hisoblanadi (3.3-rasm).

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

a)

b)

c)

3.3-rasm. OXII-10, OBI-10 va OBI-5(3) o't o'chirgichlari:

a) OXII-10 rusumli kimyoviy ko'pikli o't o'chirgich; b) OBI-10 rusumli havo bilan ko'pik aralashmasida ishlaydigan o't o'chirgich; c) OBI-5(3) rusumli havo ko'pik aralashmasiga moslashtirilgan zamonaviy o't o'chirgich.

OXII-10 o't o'chirgichni ko'pik hosil qiluvchi mahsulot (400g natriy bikarbonat va 50g solodok ekstrakti aralashmasi) bilan to'ldirishda, ishqor moddasi 30°C gacha isitilgan 7,5litr hajmdagi suvda eritilib, sovugandan keyin o't o'chirgichni temir korpusiga quyiladi. Javhar qismiga esa, oltingugurt javhari va temir oksidi aralashmasini, harorati 80-100°C gacha qaynatilgan 450ml hajmdagi suvda eritiladi. Eritmani 18°C gacha sovutilgandan so'ng maxsus polietilen yoki shisha stakanga quyilib, o't o'chirgich korpusining qopqog'iga burab o'rnatiladi.

Avtomobillarga tirkama aravachada o'rnatiladigan OY-25, OY-40, OY-80 va OY-400 rusumli gazli o't o'chirgichlar 3.4-rasmda ifodalangan.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

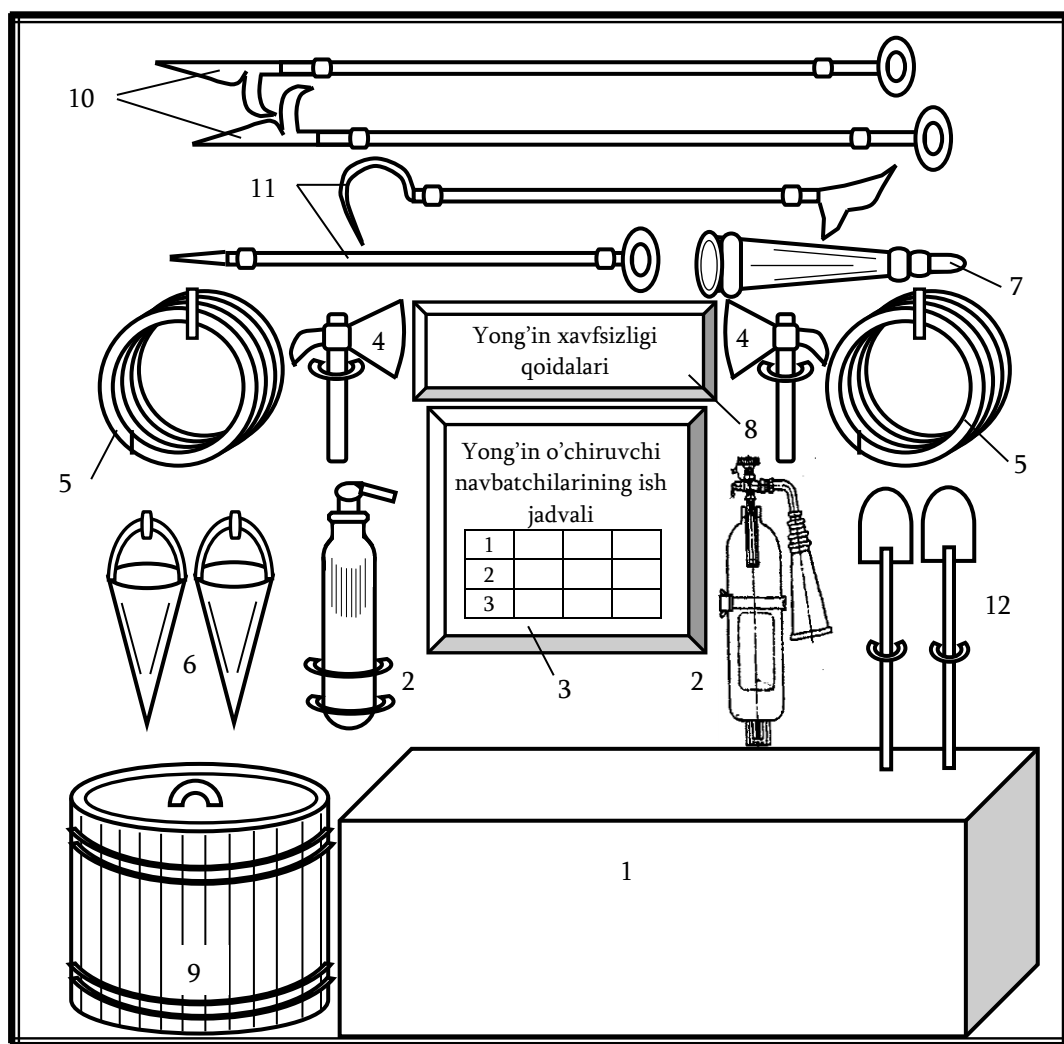
3.4-rasm. CO₂ gazida ishlaydigan, maxsus aravachalarda o'rnatilgan OY-25, OY-40, OY-80, OY-400 rusumlardagi gazli o't o'chirgichlar.

Gazli o't o'chirgichlar hamma turdagi yonuvchi mahsulotlarni, hamda 1000V gacha bo'lgan elektr toki ta'siridagi elektr dastgohlarda sodir bo'lgan yong'inlarni o'chirish uchun mo'ljallangan. Bunday tirkama aravachalarda o'rnatilgan o't o'chirgichlar, ulardagi karbonat angidridli balonlar soni va aravachalarni hajmi bilan bir-biridan farq qiladi.

O'tni o'chirish uskunolari. O'tni o'chirish uskunolari: qo'lda ishlatiladigan birlamchi vositalar, bir joyda muqim o'rnatiladigan va mexanik yoki avtomatik harakatga keltiriladigan uskunalar, har xil masofadagi hududlarda harakatlana oladigan ko'chma uskunalar va boshqalarga bo'linadi. Birlamchi o't o'chirish vositalariga, tashkilot ishchi va xizmatchilari yoki ixtiyoriy yong'in navbatchi a'zolari tomonidan ishlatishga mo'ljallangan, yong'inga qarshi «qalqonlar»da jihozlangan oddiy asboblari va uskunalar kiradi.

Ma'muriy binolar va sanoat korxonalarida, yonuvchi ashyolar va portlovchi moddalar saqlanadigan omborxonalar hududida, yong'in xavfi mavjud bo'lgan joylarda o't o'chirishda qo'llaniladigan asboblari o'rnatilgan bo'lishi shart. «Yong'inga qarshi qalqon» 3.5-rasmda aks ettirilgan..

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

3.5-rasm. Yong'inga qarshi «qalqon» va undagi asboblarni o'rnatilishi

1-qum solingan quti, 2-ko'pikli va karbonat angidridli o't uchirgich (ognetushitel), 3-Yong'in o'chiruvchi navbatchilarining ish jadvali, 4-boltalar, 5-o't o'chirish shlankalari, 6-konussimon chelak, 7-suv sepish stvoli, 8-Yong'in xavfsizligi qoidalari, 9-suv bochkasi, 10-ilgakli changaklar, 11-mis uchli lom va ilgak, 12- belkuraklar.

Bunday qalqonlar ma'muriy binolarning hovli tomonidan, binoga kirish eshigiga yaqin joyda o'rnatiladi. Ishlab chiqarish korxonalarida, yong'in xavfi mavjud bo'lgan sexlar va omborxonalarga kirish eshiklariga yaqin joylarda o'rnatiladi. Himoyalanayotgan hududning har 5000 kvadrat metriga 1 ta «qalqon» loyihalashtiriladi.

Undagi suv bochkasining hajmi 200 litrdan kam bo'lmasligi kerak,

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

qum solinadigan qutining hajmi esa 2-3m³ atrofida bo'ladi.

O't o'chirish texnik vositalari va ularning vazifalari. Zamonaviy o't o'chirish mexanizmlarining aksariyati motorlashgan bo'lib, tez yordam ko'rsata oladigan, harakatchan texnik vositalar darajasida mukammallashgandir. Bular jumlasiga avtomobillar, vertalyotlar va motorli pompalar kiradi.

Respublikamiz hududida eng ko'p qo'llaniladigan texnik vositalardan biri o't o'chiruvchi avtomobillar hisoblanadi (3.6-7-8-rasmlar). Bu texnik vositalar, o'zlarining vazifalari, jihozlanish uskunolari va ish uslublariga qarab, uch toifaga, ya'ni asosiy, maxsus va yordamchi toifalarga bo'linadi.

3.6-rasm. Avtokran AKP-50

3.7-rasm. Avtotsisterna ATS-40

Asosiy o't o'chirish mashinalari o'z navbatida umumiy va maqsadli qo'llanishga mo'jallangan turlarga bo'linadi:

-umumiy qo'llaniladigan-vositalarga avtokran, avtotsisterna, avtonasos va motopompalar kiradi;

-maqsadli vositalarga-avtonarvon, havoli ko'pik, inert gaz, suv va kukunli o't o'chirgich moddalar bilan jihozlangan avtomobillar va boshqalar misol bo'la oladi.

Yordamchi texnik vositalar turkumiga yoqilo'i bilan ta'minlovchi va texnik uskunalarni to'xtovsiz ishlashini ta'minlash uchun xizmat qiladigan ta'mirlash ustaxonalari joylashtirilgan avtomobillarni misol qilib ko'rsatish mumkin (3.8-rasm).

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

YOng'in avtotsisternasi. ATS – 40/4 (433104). Model 250.

YOng'in avtotsisternasi. ATS – 40/4 (53229). Model 246.

Tez yordam mashinasi. APP – 4 (2705). Model 276.

3.8-rasm. Yong'inga qarshi zamonaviy texnik vositalari.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

3.3. Avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchalarida yong'inga qarshi kurash xizmatini tashkil etish

Yong'in sanoat korxonalari, xalq xujaligining barcha tarmoqlarida yuz berib, etkazadigan zarari jihatidan tabiiy ofatlarga tenglashishi mumkin bo'lgan hodisa hisoblanadi. Ular katta moddiy zarar keltirishi bilan birga og'ir baxtsiz hodisalarga zaharlanish, kuyish hamda kishilar halokatiga sabab bo'lishi mumkin.

Yong'inga qarshi kurash ishlari davlat miqiyosida amalga oshiriladi. Yong'in xavfsizligini ta'minlash, uning rivojlanib, tarqalib ketmasligi chora-tadbirlarini oldindan ko'rish, unga qarshi samarali kurash olib borish yong'inni o'chirishda qo'llaniladigan birlamchi vositalardan tug'ri foydalanishga qaratilgan.

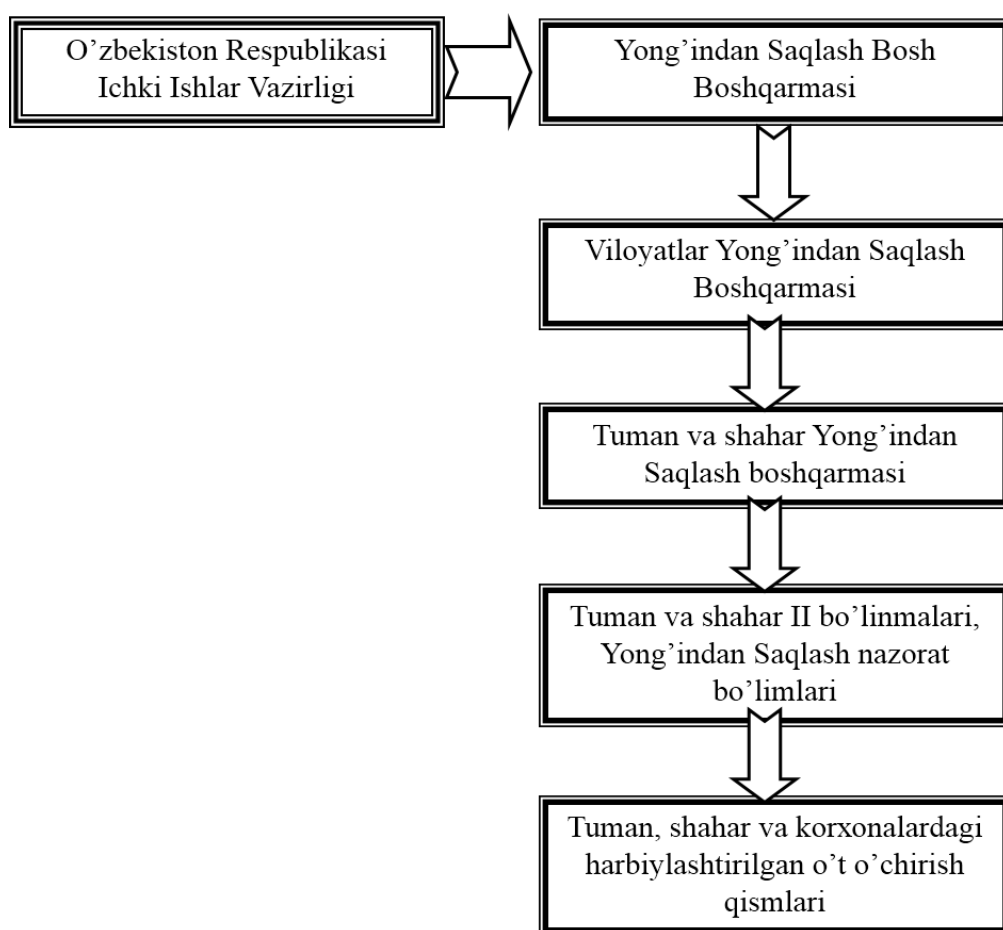
Sanoat korxonalarida yong'inga qarshi kurash bo'limini korxonaning yong'inga xavflilik darajasiga qarab, korxona ma'muriyati tashkil etadi. Ular o'z navbatida maxsus xavfsizlik tadbirlarini ishlab chiqadi. O'zbekiston Respublikasida yong'inga qarshi kurash nazoratini Ichki ishlar vazirligining yong'indan muhofaza qilish Bosh boshqarmasi amalga oshiradi. Uning asosiy vazifasi — korxonalarda yong'in va portlashga olib keladigan sabablarni yo'qotishga qaratilgan bo'lib, tashkiliy va texnik chora-tadbirlarni ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirishdan iborat. Ular istalgan vaqtda sanoat korxonalarini hamda qurilmalarni ko'zdan kechirishi, ayrim shaxslardan yong'in xavfsizligiga taalluqli hujjatlar va ma'lumotlarni talab qilishi, binolarda yong'in sodir bo'lgan taqdirda uni tezda bartaraf qilish imkoniyatlarini beradigan yong'inga qarshi kurashning birlamchi vositalarining tayyorligini hamda majburiy qaror, qoida va me'yoriy hujjatlarning amalda bajarilishini talab etishi mumkin.

Davlat yong'inga qarshi kurash nazorati organlari — yong'in xavfsizligi qoida, me'yor va talablarini bajarmagan hamda yong'inga

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

qarshi kurashning birlamchi vositalari, yong'inga qarshi kurashda kerak bo'ladigan asbob-anjomlarni noto'g'ri saqlagani va boshqa maqsadlarda foydalanganligi uchun sanoat korxonasi rahbar xodimlariga jarima solish huquqiga ega.

O'zbekiston davlatchiligi tizimida yong'inga qarshi kurashishda asosiy ma'suliyat Ichki Ishlar Vazirligiga qarashli bo'lgan yong'indan saqlash bosh boshqarmasiga yuklatilgan (3.9-rasm). U shahar va qishloqlardagi xalq xo'jaligining bino va inshootlarida yong'in xavfsizligini ta'minlashda markaziy boshqaruv organi vazifasini o'taydi.

3.9-Rasm. Respublika yong'indan saqlash xizmatining strukturaviy tarkibi

Avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi maydonlarida yong'in xavfsizligini ta'minlashda iqtisodiy samarador va texnik jihatdan

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

asoslangan ilg'or ishlab chiqarish usullarini hamda yong'inni oldini olish va o'chirishning zamonaviy vositalarini qo'llash eng zarur omillar jumlasiga kiradi.

Yong'in xavfsizligi bo'yicha tadbirlar avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi qurilishini tashkillashtirish va ishni bajarish loyihalarida ishlab chiqiladi va ular yong'inni oldini olish va o'chirishni ta'minlashga qaratilgan bo'ladi. Bu tadbirlar «Qurilishni tashkil qilish», «Yong'in xavfsizligi», «Sanoat korxonalarini bosh tarxi», «Yong'in xavfsizligi», hamda O'zbekiston Respublikasi IIV YOMBB tomonidan tasdiqlangan umumiy qurilish ishlarida «Yong'in xavfsizligi qoidalar» asosida ishlab chiqiladi.

Muxandis va texnik xodimlarni yong'indan muhofaza qilish tadbirlarini bajarishga va shu yo'l bilan xalq mulkini asrab qolishga jalb qilish maqsadida, mahalliy Davlat yong'in nazorati tashkilotlari bilan doimiy aloqada bo'lib turadigan, xavfsizlik tadbirlarini o'z vaqtida bajarilishini nazorat qilishda asosiy omil hisoblanadigan yong'in texnik komisiyasini (YOTK) tuzish zarur bo'ladi. avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi maydonida ishlayotgan har bir ishchi va xizmatchi ish boshlashdan oldin yong'in texnik minimumi (YOTM) bo'yicha xavfsizlik qoidalariga asosan maxsus o'qitilishi va tushuntirishlar olib borilishi shart. Bunday o'quv kursini o'tagan ishchi va xizmatchilar o'qish yakunida imtihon topshirishlari lozim.

Tushuntirish jarayonida ishchi va xizmatchilarni yong'in xavfsizligi me'yorlari hamda avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi maydoniga xos yong'inga qarshi tartib va qoidalar bilan batafsil tanishtirilishi shart.

Avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi katta maydonlarida yonish va portlash xavfi mavjud bo'lgan omborxonalar va yordamchi ijtimoiy binolar yong'indan muhofazalangan bo'lishlari, ya'ni yong'in

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

darakchilari tizimi bilan jihozlangan bo'lishlari maqsadga muvofiqdir. Avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi kichik maydonlarida esa bunday toifadagi bino va xonalar oldida birlamchi o't o'chirish qalqonlarini o'rnatish va yetarli suv ta'minoti manbalari kifoya bo'ladi.

Avtomobillarga yonilg'i quyish shahobchasi maydonlarining hajmi va yong'in kelib chiqish ehtimoliga qarab bir yoki bir nechta ixtiyoriy yong'inga qarshi yordamchilar guruhi tuziladi. Har bir smenada 4-6 kishidan iborat ishchi yordamchi guruh bo'lishi kerak.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

XULOSA.

Ushbu bitiruv malakavish ishida Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchasi faoliyatini avtomatlashtirish maqsad qilib qo'yilgan edi. Hozirgi kunda jamiyatning barcha sohalarida avtomatlashtirilgan tizimlarni tashkil qilish, tizimning barcha yo'nalishlarini zamonaviy axborot texnologiyalari va telekommunikatsiyalaridan foydalangan holda samarali boshqarish uchun sezilarli darajada ehtiyoj paydo bo'lmoqda. Shu maqsadda, BMI ish bo'yicha yaratilgan dastur Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchasi operatori faoliyatini, axborot tizimini yanada kengaytirish va ish samaradorligini oshirish uchun xizmat qiladi. Yurtimizdagi Avtomobillarga yoqilg'i quyish shahobchasi operatori faoliyatini avtomatlashtirish, ish o'rnini samarali olib borish, vaqtni tejash va qog'oz sarfini kamaytirish maqsadida ular uchun dastur yaratish, hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Ushbu Yoqilg'i quyish shahobchasi faoliyatini avtomatlashtiruvchi dasturiy ta'minot yaratish natijasida quyidagi bir qancha qulaylik keltirib o'tish mumkin:

- Yoqilg'i quyish shahobchalarida xizmat ko'rsatish vaqtini kamayishi;
- Yoqilg'i quyish shahobchasi hujjatlari ma'lumotlar bazasini yaratilganligi;
- Turli statistik ma'lumotlarni tez va samarali tayyorlash;
- Hisobotlarni tayyorlashning avtomatlashtirilganligi;
- Yoqilg'i shahobchasi ma'muriyati va operatori ish unumining oshishi;
- Tizimda axborot ayirboshlashning avtomatlashtirilganligi;
- Xizmat ko'rsatish shahobchasida yoqilg'ini nazorat qilish va qayta taqsimlashning avtomatlashganligi.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora tadbirlari to'grisida" PK-1730-sonli qarori. Toshkent 2012 yil.
2. Каримов И. А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. - Т.: "Ўзбекистон", 2005. - 89 б.
3. Косимов С.С. Ахборот технологиялари - Ўқув қўлланма. –Т.: "Алоқачи", 2006 - 370 б.
4. Sh.J.Xudoyorov.«Zamonaviy dasturlash tillari» fanidan ma'ruza matni Navoiy 2006 yil.
5. А.Н.Наумов, А.М. Вендров и др. , «Системы управления базами данных и знаний», М: Финансы и статистика,1991 г.
6. Уилтон П. JAVASCRIPT. Основы. Символ-плюс. 2002. 1056 с.
7. Kingli-Xyu E., Kingli-Xyu K. JAVASCRIPT 1.5: Учебной курс. Питер. 1-е издание. 2002.
8. Дронов В. JavaScript в Web дизайне. Питер. 2001..
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 28 iyundagi № VMQ-289 sonli qarori
- 10.Оператор автозаправочных станций: учебное пособие- УЦ "Профессионал", 2012-80 стр.
- 11.Козак М.М., Матюнин В.Г. Анализ работы АЗС как системы массового обслуживания//М.: Транспорт и хранение нефти и нефтепродуктов.- 1973.-№6.-с.28-30.
- 12.Федин А.Н. Комплексное решение для автоматизации управления сетью автозаправочных станций/комплексов//М.: Нефть и капитал.- 2001г.- №3.-с.97-99.

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

- 13.Цагарели Д.В. и др. Автоматизированные системы отпуска нефтепродуктов //М.: ВНИИОНГ.- Транспорт и хранение нефти и нефтепродуктов.- 1986г.-№1.-с.6-10.
- 14.«Безопасность функционирования автоматизированных объектов», Майоров А.В., Москатов Г.К., Москва, Машиностроение, 1988.
- 15.Yo'ldashev O', Usmonov U., Qudratov O. Mehnatni muhofaza qilish. Toshkent, 2001
- 16.Yormatov F.Yo, Isamuxamedov Yo.U. Mehnatni muhofaza qilish. Darslik. O'zbekiston nashriyoti. Toshkent 2002.
- 17.Yormatov F. Favqulotda hodisalar va ularga qarshi kurash chora-tadbirlari. Toshkent, 2002.
- 18.<http://www.ung.uz/> - Uzbekneftegaz milliy xolding kompaniyasi rasmiy sayti
- 19.<http://www.unm.uz/> - «O'ZNEFTMAHSULOT» акциядорлик компанияси rasmiy sayti
- 20.<http://www.sovazs.com/showarticle.phtml?id=1691>
- 21.<http://www.rightscan.ru/automation-stations/automation-stations>
- 22.<http://s.compcentr.ru/01/gsmppm09.html>
- 23.www.php.com
- 24.www.mysql.com

Bajardi:	Kurbanbayev M.D.		Bet:
Tekshirdi:	Allaberganova D.Q.		

Ilova

		сид	бизн	дог	оно	апо	дог	сид
	Арманов Умрэн Ходжаев	сид						67
	Юсупов Удмурт	сид						67
	Хонин	сид	394					
	Сонинкер Сомурдин	сид			1000			
	1.05.15							
1	Юсупов Сомурдин	сид						55
	2.05.15							
1	Мамрифин Рифик	сид			500			
2	Вилмур Аман	сид			600			
3	Назов Бекчон	сид			1000	31	78	
4	Раматов Олжигит	сид			600			56
5	Рохамбетов Олжигит	сид			400			
6	Тодин	сид	98					
	5.05.15							
1	Аманов Рамзат	сид						55
2	Худурган Халил	сид						55
3	Гонимов Сабанбай	сид				10	44	41
4	Калин Корбан	сид				43	44	52
5	Абдулов Жамал	сид				76		62
6	Болотов Мирназар	сид		1000				66
7	Мамрифин Рифик	сид			300	43	44	
8	Муратов Биринчиев	сид		600				72
9	Потомков Фигуза	сид		300				44
10	Рифик Сабанбай	сид		800				
11	Савора Мубалача	сид				32	33	31
12	Тошбаев Мир	сид			700		72	41
13	Тирекбаев	сид	196					
	6.05.15			2500	1000	200	50	55
	7.05.15							
1	Аманов Рамзат	сид	3000					
2	Савора	сид				100	10	
	8.05.15							
1	Юсупов Сомурдин	сид					24	22
2	Аманов Мир	сид			200		11	70
3	Раматов Хонин	сид					41	52
4	Муратов Мирназар	сид					55	52
	9.05.15							
1	Арманов Умрэн Ходжаев	сид						52
2	Хонинкер Сомурдин	сид			1300	300		

		сид	бизн	биз	биз	биз	биз	биз
	Арналов Умиди Кордоба	сид					62	
	Юсупов Идрисов	сид					62	
	Хонин	сид	394					
	Сонидкор Сомурдун	сид			1000			
	1.05.15							
1	Юсупов Сомурдун	сид					55	
	2.05.15							
1	Масрифийон Рифзиев	сид			500			
2	Виллурт Виллур	сид			600			
3	Назиев Биллур	сид			1000	31	78	
4	Раматов Ойратим	сид			600		54	
5	Рохатберди Ойратим	сид			400			
6	Тодим	сид	98					
	5.05.15							
1	Атаматов Раматбек	сид					55	
2	Худайберди Халиф	сид					55	
3	Гонимов Себастьян	сид				10	44	41
4	Калиев Норбот	сид				43	44	50
5	Абдулов Назим	сид				76		62
6	Болотов Мирномон	сид			1000		66	
7	Масрифийон Рифзиев	сид			300	43	44	
8	Муратов Биринчиев	сид			600		78	41
9	Потомков Фазул	сид			500		44	
10	Рифзиев Совадон	сид			800			
11	Себора Мубалова	сид				32	33	31
12	Тошбаев Мир	сид			700		78	41
13	Тирекбаев	сид	196					
	6.05.15							
1	Клиев Фирдон	сид	3000					
2	Умид	сид				100	10	
	7.05.15							
1	Имидов Миромон	сид					66	62
2	Алиев Мир	сид			200		11	10
3	Рифзиев Хонин	сид					66	62
4	Муратов Мирномон	сид					66	62
	8.05.15							
1	Арналов Умиди Кордоба	сид						62
2	Хонин	сид			1000	300		